

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2016

Veronika Krausová

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra speciální pedagogiky a logopedie

Stigmatizace lidí s alternativní image

Bakalářská práce

Autor: Veronika Krausová

Studijní program: B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních

Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaliba

Hradec Králové

2016

Zadání bakalářské práce

Autor: Veronika Krausová
Studium: P131343
Studijní program: B7506 Speciální pedagogika
Studijní obor: Výchovná práce ve speciálních zařízeních
Název bakalářské práce: **Stigmatizace lidí s alternativní image**
Název bakalářské práce AJ: Stigmatization of people with an alternative image

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou prvního dojmu lidí s alternativní image a jejich následnou stigmatizací většinovou společností. Práce se snaží zachytit tematiku alternativní image a témata s ním spojená. Práce je rozdělena do dvou částí. První z nich je teoretická. Teoretická část se zabývá kořeny některých tělesných odlišností, jako je tetování a piercing. Dále pak popisuje historický vývoj tohoto vzhledu a pohledu na něj v různých dobách, kulturách a subkulturách. Subkultury a jejich specifika jsou dalším tématem. Druhá část je praktická, ta bude realizována formou kvalitativního výzkumu zkušeností lidí s alternativní image formou rozhovorů. Práce si klade za cíl zjistit, zda se lidé s alternativní image potýkají se stigmatizací většinovou společností a mají tedy problém v různých oblastech se zvláštním zřetelem na oblast edukace. klíčová slova: stigma, tetování, piercing, subkultury, historie tetování, image

SMOLÍK, Josef. Subkultury mládeže: uvedení do problematiky. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-802-4729-077. KOLÁŘOVÁ, Marta a Anna ORAVCOVÁ. Revolta stylem: hudební subkultury mládeže v České republice. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 264 s., [8] s. obr. příl. Knižnice Sociologické aktuality, sv. 24. ISBN 978-807-3301-941. VOJTOVÁ, Věra. Kapitoly z etopedie I. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 136 s. ISBN 978-80-210-6311-2. RYCHLÍK, Martin. Dějiny tetování. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2014, 228 s. ISBN 978-80-204-3286-5. GOFFMAN, Erving. Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity. Vyd. 1. Překlad Tomáš Prášek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 167 s. Most (Sociologické nakladatelství), sv. 3. ISBN 80-864-2921-0.

Garantující pracoviště: Katedra speciální pedagogiky,
Pedagogická fakulta
Vedoucí práce: Mgr. Martin Kaliba
Oponent: PhDr. Kamila Růžičková, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce: 27.1.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Kalibovi za odborné vedení a konzultování bakalářské práce. Poděkování patří i všem respondentům za ochotné poskytnutí informací, které pomohly k vypracování bakalářské práce. Zvláště chci poděkovat těm respondentům, kteří na otázky odpověděli ochotně a otevřeně.

Anotace

KRAUSOVÁ, Veronika. *Stigmatizace lidí s alternativní image*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016, 70 s. Bakalářská práce.

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou stigmatizace žáků s alternativní image. Snaží se zachytit tematiku alternativní image a okruhy s ní spojené. Je rozdělena do dvou částí. První z nich je teoretická. Ta se zabývá pojmem image a alternativou k ní. Nejčastějšími prvky alternativní image jsou tetování a piercing, které jsou zde popsány. Dále se práce věnuje funkci tetování, také předsudkům a stigmatizaci spojené s tetováním. Zaměřena je rovněž na vybrané subkultury, k nimž přísluší respondenti. Subkulturní hodnotová orientace a především negativní prezentace subkultur médií jsou zde také zahrnuty. Nastíněny jsou již provedené výzkumy předsudků vůči lidem s alternativní image. Posledním tématem je pedagogická komunikace a problémy, které se v ní vyskytují. Největším problémem v pedagogické komunikaci a pedagogickém působení vůbec je právě stigmatizace. Té se podrobně věnují poslední odstavce teoretické části práce.

Druhá část je praktická, ta je realizována kvalitativním výzkumem, metodou rozhovoru. Rozhovory jsou rozděleny do dvou skupin. První dotazovanou skupinou jsou pedagogové, kteří vyjevili své názory a zkušenosti s žáky či lidmi s alternativní image. Dále jsou dotazováni na předsudky, jež vůči těmto osobám pocítují. Chování pedagogů vůči žákům s alternativní image představuje další zkoumanou oblast. Pomocí rozhovorů je zjišťováno, jak pedagogové stigmatizují své žáky.

Druhou dotazovanou skupinou jsou lidé s alternativní image, kteří za sebou již mají středoškolské vzdělání. Cílem je zjistit, jakým způsobem byli nebo jsou stigmatizováni svými pedagogy a většinou společností. Dále pak, jaký dopad na nich stigmatizace zanechala, jak se cítili.

Klíčová slova: stigmatizace, tetování, piercing, subkultury, média, předsudky, stereotypy, image, alternativní image, pedagogická komunikace, dítě v riziku chování

Annotation

KRAUSOVÁ, Veronika. *Stigmatization of people with an alternative image*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016, 70 pp. Bachelor Degree Thesis.

This thesis is concerned with the stigma of the pupils with an alternative image. The work seeks to capture the theme of an alternative image and the topics associated with it. The work is divided into two parts. The first is theoretical. The theoretical part deals with the concept of the image, and an alternative to it. The most common elements of the alternative image are tattoos and body piercing, which are described in this work. This work write about the functions of tattoos for the individual and also the prejudice and stigmatisation associated with tattoos. This work describes subcultures, their value orientation and negative presentations of subcultures by media. There are also researches, which contain prejudices to people with an alternative image. As the last topic there are education and communication problems in it. The stigma is the biggest problem in pedagogical communication and pedagogical action. Stigma is dedicated to detail the last paragraph of the theoretical part of the work.

The second part is practical, it is qualitative research and interview method. Research is divided into two groups. The first group are teachers, their views and experience with the students and people with an alternative image. Further explored areas were the behavior of the teachers to pupils with an alternative image. Question is, how teachers apply stigma to their students.

The second group were people with an alternative image, who already have a high school education. The aim was to find out how they are stigmatized by their teachers and the majority. The work wants to know, how stigma affect their lives. How they felt, when they has got stigma.

Keywords: stigmatization, tattoo, piercing, subculture, media, prejudices, stereotypes, image, alternative image, pedagogical communication, child at risk behaviour

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 1/2013 (řád pro nakládání se školními a některými jinými autorskými díly na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

Úvod	9
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. Lidé s alternativní image	10
1.1. Lidé s tetováním	14
1.2. Tetování jako stigma	17
2. Subkultury a alternativní životní styl.....	20
2.1. Subkultury a jejich funkce pro jedince	21
2.2. Subkultury a deviace	24
3. Pedagog a žák s alternativní image.....	28
3.1. Pedagogická komunikace	30
3.2. Předsudky vůči lidem s alternativní image.....	33
3.3. Výzkumy předsudků vůči lidem s alternativní image	35
3.4. Stigmatizace	38
II. PRAKTICKÁ ČÁST	44
4. Výzkumné šetření	44
4.1. Metodika výzkumu	44
4.2. Průběh výzkumného šetření	46
4.3. Charakteristika zkoumaného vzorku	48
4.4. Analýza výsledků výzkumného šetření	49
4.4.1. Rozhovory s pedagogy	49
4.4.2. Rozhovory s lidmi s alternativní image.....	55
4.5. Shrnutí	60
4.5.1. Význam a přínos práce pro speciální pedagogiku	62
Závěr.....	64
Seznam použitých zdrojů.....	66
Seznam dalších pramenů	69
Seznam příloh.....	70

Úvod

Stigmatizace je velice rozšířeným pojmem. A právě stigmatizace je v okruhu speciálně pedagogické činnosti poměrně frekventovaná. Týká se každé skupiny s kterýmkoliv znevýhodněním, ať už je sociální, zdravotní nebo psychické. Pro tuto práci byla vybrána stigmatizace lidí s alternativní image. Právě ta často přeroste ve znevýhodnění sociální. Je-li stigmatizace aplikována na žáka ze stran většinové společnosti, rodiny a pedagoga, stává se tak žák dítětem v riziku poruchy chování. Toto téma jsem si zvolila proto, že i já patřím do řad lidí s alternativní image. Mám proto zkušenost s tím, jak se žák cítí, je-li stigmatizován svým pedagogem, a jaké důsledky může stigmatizace zanechat na vývoji osobnosti jedince.

Práce je rozdělena do dvou částí. Teoretická část se zabývá pojmem image, alternativní image a riziky s ní spojenými. Dále je zde zahrnuto, jaké prvky si pod pojmem alternativní image můžeme představit. U respondentů je hojně rozšířeno tetování, proto nechybí shrnutí významu tetování pro jedince, ale i stigmatizace s ním spojená. Krátce je zde uvedena i historie tetování. V následující kapitole jsou popsány subkultury, jejich význam pro jedince a jeho osobnost, dále charakteristika vybraných subkultur i jejich negativní prezentace médií, která má za následek mnohé předsudky vůči těmto lidem. Práce obsahuje kapitolu věnovanou již provedeným výzkumům předsudků vůči lidem s alternativní image. Poslední kapitoly teoretické části jsou zaměřeny na pedagogické působení a ideální osobnost pedagoga. Zahrnují také důležitou pedagogickou komunikaci, chyby a bariéry, které se v ní mohou objevit. Chyby v pedagogické komunikaci totiž mohou přerůst do stigmatizace žáků a ta pak má neblahý vliv na rozvoj jejich osobnosti, čemuž jsou věnovány poslední kapitoly práce.

Druhá část je praktická. Výzkumné šetření je provedeno pomocí kvalitativního výzkumu, metodou rozhovoru. Rozhovorů bylo celkem deset, pět z nich s pedagogy a dalších pět s lidmi s alternativní image. Práce si klade za cíl zjistit, zda pedagogové stigmatizují žáky s alternativní image, jaké k nim chovají předsudky a jakým způsobem tyto žáky stigmatizují. Dalším cílem je zjistit, jak se žáci v důsledku stigmatizace cítili a jaké následky na nich zanechala. Také zda měli se stigmatizací problém i v jiných oblastech, než je škola.

I. TEORETICKÁ ČÁST

První část této práce teoreticky vymezuje základní problematiku. Kapitoly zahrnují pojmy jako je image, tetování, piercing a stigmatizaci s nimi spojenou. Následující kapitoly se zabývají problematikou subkultur, jejich významem pro jedince a negativní prezentací médií. Poslední část je zaměřena na pedagogické prostředí, klima a stigmatizaci jako bariéru v pedagogické komunikaci.

1. Lidé s alternativní image

Následující kapitola se zabývá pojmem image. Co vlastně image znamená a jaký význam je jí připsán, připojí-li se k ní slovo „alternativní“? Dále je zde vymezen pojem „body image“, který úzce souvisí s tělesností, představou a rozmyšlením či rozjímáním o svém vlastním těle a s obrazem o něm.

Osobní image lze vymezit jako obraz, představu či jakousi pověst, která nás doprovází a v mnoha případech i předchází. Dala by se také jednoduše vyjádřit jako vzhled. Image obvykle není totožná s naší osobností. Častěji informuje spíše o tom, jaký obraz si o nás vytvořilo okolí, jak nás vidí a přijímá. Tuto percepci můžeme sami záměrně ovlivňovat a formovat. Bakalářská práce se zabývá především lidmi, kteří svou image tvoří záměrně tak, aby se odlišovala od image většinové společnosti. Svou nonkonformní image tito lidé často vzbuzují u většiny společnosti smíšené pocity s převládající negativní složkou.

Osobní image zahrnuje vnější a vnitřní znaky. K vnějším znakům lze zařadit výšku, váhu, tělesné proporce, celkový vzhled, oděv, účes, doplňky, ale například i piercing a tetování. Tyto vnější znaky zásadně přispívají k prvnímu dojmu, který si o nás okolí vytvoří. K vnitřním znakům pak řadíme reálné rysy osobnosti, osobnostní kvality, které nebývají patrné a zjevné na první pohled. (Štěpaník, 2003)

Image by měla korespondovat a respektovat sociální roli. Sociální role je soubor obecně očekávaných požadavků a předpokladů, které má jedinec v jisté sociální situaci vykazovat, to, jak se má chovat, vystupovat a jaké má mít vlastnosti (Šafr, 2008). Výpadky z této role jsou nežádoucí a ničí tak celkovou image. Jako příklad zde může

posloužit policista, který havaruje pod vlivem alkoholu, či pedagog, který je obviněn ze sexuálního zneužívání žáka. Pro tuto práci je důležité také to, že v sociální interakci fungují jisté „dominantní kategorie“, které člověk jako člen kultury nemůže zcela ignorovat. Tyto kategorie jsou zapuštěny v širší kultuře, jazyce a institucích. Patří mezi ně například žena, muž, dítě, rodič, rodina, student, politik atp. Těmto kategoriím může jedinec úmyslně odporovat a revoltovat proti nim. Vzepře-li se těmto zakořeněným kategoriím, stává se přirozeně někým mimo společnost, někým „nenormálním“, tedy někým společností stigmatizovaným, což může bránit jeho sociální komunikaci a interakci ve všech jejích kvalitách, může se tedy stát sociálně vyloučeným. (Šafr, 2008)

Jak již bylo zmíněno, vnější znaky, které image utvářejí, velmi zdatelně ovlivňují první dojem. Ten je zformován během několika vteřin, maximálně minut. Je obecně známo, že právě první dojem „hodnotitelé“ jen těžko mění. Je až příliš často vystaven na stereotypch, předsudcích a zažitých klišé. Problém zde tedy nastává právě u alternativní image. Lidé, jimiž se zabývá tato práce, si vybrali image, která se v mnoha případech vymyká mainstreamové společnosti a zmíněným sociálním rolím těmto lidem připisovaným. Je tedy jistou alternativou, jinou možností k image běžně dané sociálním rolím a postavením. Image je totiž často popisována jako „sociální klonování“, což lidé s alternativní image přímo odmítají. *Alternativní image* je tedy vlastně každá image, která není přímo běžná. Můžeme k ní zařadit subkulturní odívání, jako jsou roztrhané kalhoty obarvené na červeno nebo na zeleno stejně jako vlasy, vyholená „číra“, nášivky na oblečení, řetězy, ostnaté šperky, ale i tetování a piercing.

Pod pojem *piercing* (z angl. pierce – propichovat, propichování) rozumíme činnost, při které dochází k zavádění předmětů (většinou šperků) z různých materiálů do měkkých tkání. Dochází tedy k narušení integrity kůže (Rychlík, 2005). Zároveň se piercing v drtivé většině případů využívá jako ozdoba těla. Piercing je jedním z nejstarších způsobů zdobení těla. Dává lidem možnost sebevyjádření a poukazuje na jejich individuální pohled na krásu. I dnes, ve společnosti, která je k mnoha věcem shovívavější a tolerantnější, než byla dříve, se na piercing někteří lidé dívají s despektem jako na něco neobvyklého, nerozumného, pobuřujícího či surového.

Tato volba je alternativou k odívání, prezentování se a smýšlení většinové společnosti. Na základě této alternativní image okolí posuzuje jedince tak, jak ho v prvních sekundách zaznamená. Nikdo by si nepomyslel, že patnáctiletý žák základní školy bude mít zelené vlasy, roztrhanou košili a kalhoty plné nášivek. Stejně tak jako všichni očekávají od právního zástupce oblek, „uhlazený“ vzhled a krásné pěstované tělo. Nikdo by nečekal, že bude mít pod oblekem kůži pokrytou tetováním. Toto je jistá alternativa, jiná možnost k tomu, co od něj většina na základě jeho sociální role a postavení ve společnosti očekává. Pokud se tedy sociální role člověka setká s jistou alternativou k image, která je pro tuto roli žádoucí, tedy když sociální role a image nejsou v souladu, jak tvrdí Štěpaník (2003), na společenském žebříčku tento člověk jistě klesá.

Body image

S termínem image se můžeme setkat také v jiných souvislostech. Jednou z nich je pojem body image. *Body image* je v dnešní době překládána jako tělesné sebepojetí a má tak výrazný vliv na sebepojetí celkové. Tělesné sebepojetí je ovlivněno kulturním a sociálním faktorem, které se neustále mění. Tyto faktory také určují, co je v dané společnosti a kultuře pokládáno za krásné a co naopak ne. V současnosti je za krásné obecně považováno tělo štíhlé, opálené, fyzicky silné a kosmeticky hladké. Ne vždy byly však tyto parametry ideálem krásy.

Eco (2007) ve své knize *Dějiny ošklivosti* tvrdí, že z mnoha stran dnes neustále slycháme, že žijeme v symbióze s protikladnými vzory, protože ošklivé/krásné již nemá estetickou hodnotu. Jsou to totiž možné alternativy, které lze užívat neutrálně. Je vidno, že mnohé postoje mladých lidí toto potvrzují. *„Mládež, která se ztotožňuje s určitou módou a ztotožňuje se s jitými ideály, horuje pro rockové zpěváky, které by renesančnímu člověku připadaly odpudivé. A právě tito mladí lidé se často líčí, tetují a propíchují si tělo ozdobami, takže připomínají spíše Marilyn Mansonova než Marilyn Monroeovou“* (Eco, 2007, s. 430). Tvář propíchanou piercingem si lidé v dřívějších dobách spojovali s piráty a barbary. V 19. století také považovali psychiatři tetování za příznak zvrácenosti. Dnes mohou být piercing a tetování pocíťovány spíše jako generační provokace, dívka s ozdobou na jazyku a vytetovanou lebkou na rameni se může účastnit manifestace za mír nebo podporovat hladové děti v Africe. Je zřejmé, že

měřítka krásy se s dobou mění a ideál krásy je v této době velmi rozličný. Eco (2007) soudí, že mladí tyto rozpory nijak zvláště nevnímají, a přirovnává je k Baudelairovi, který se také vzhledl v ošklivosti a sepsal tak své dílo Květy zla. Zvolil si hrůzné právě proto, aby se vyčlenil z konformního davu.

Jak uvedli ve své publikaci Blažek a Olmrová (1985), pojetí tělesných odlišností a tedy i pojetí fyzického vzhledu můžeme spatřovat ve slově *insolitus*, jež znamená neobyčejný, neobvyklý, cizí, neznámý apod. Jeho opakem je však slovo *solitus*, tedy obyčej či zvyk. To, co je pokládáno za neobvyklé, bývá dáváno do souvislosti s něčím křiklavým, hrozivým porušením něčeho tradičního, všemi ctěného zvyku. Ke každému vybočení z řádu byla a je zpětně hledána nějaká vina, a dopředu následky. Řád je pro většinou společnost něčím svatým, něčím čistým, do protikladu se pak staví to neobyčejné, to je poté pro většinu nečisté. Ať už se jedná o něco mimořádně nepříznivého nebo mimořádně příznivého. V této publikaci Blažek a Olmrová (1985) také hovoří o tom, že stát se nečistým není věcí soukromou, naopak je věcí veřejnou, protože ohrožuje všechny stejně nečistým, a to jen tak, že se ho někdo dotkne. Tomuto se říká *tabu*. Protože porušení tabu je narušení rovnováhy, nikoli otázkou individuální morálky, ke znečištění stačí, stane-li se to bezděčně. Kdo je ve společnosti tabu, musí se vypořádat s jeho následky. Tabu mohou tedy být lidé s tetováním a piercingem, protože jsou neobyčejní, ale tabu mohou být i lidé, kteří tetování nemají a k těmto lidem chovají pozitivní vztahy. Tito lidé mohou být tabu, protože společnost se cítí narušena jejich neobvyklostí.

Sebepojetí

Tělesné sebepojetí je určeno veškerými představami, které má jedinec o svém vlastním těle. Je také prokázáno, že to, jaký postoj máme k vlastnímu tělu, ovlivňuje náš postoj k druhým lidem. Je tedy jasné, že máme-li vyhraněné jisté mantinely v kráse, lidé, kteří naše představy o kráse nesplňují, již nejsou v našich měřítcích krásní, ba naopak. Základními složkami tělesného sebepojetí však jsou vzhled, zdraví a zdatnost. (Fialová, 2001)

Ze všech tří složek sebepojetí je pro tuto práci nejdůležitější vzhled. Právě on má ze všech tří složek největší vliv na sebepojetí člověka. Každý člověk může svým

vzhledem dát najevo jisté sociální postavení, etnický původ, svou aktuální náladu, atraktivitu, příslušnost k subkultuře, ale i svůj názor. Záleží na každém jedinci, zda svou image bude aktivně formovat, nebo o ni pečovat nebude (Fialová, 2006). Vzhled tedy často vypovídá o vnitřním obrazu jedince a předurčuje tak i reakce okolí, které tento obraz dále posilují. Ne vždy je však zevnějšek správně srovnáván s osobností jedince. Ve společnosti jsou zakódovány předsudky, stereotypy a konvence pojící se s jistým vzhledem. Z tělesné stavby a vnějšího vzhledu často vyvozujeme i osobní vlastnosti člověka. Otlí lidé bývají vnímáni jako dobrosrdeční, citliví, laskaví, ale i líní, bez vůle a sebekontroly. Naopak lidi štíhlé postavy, opálené a oblečené dle současných trendů společnost vnímá jako atraktivní, cílevědomé a inteligentní. Jak bude vidno v praktické části této práce, například tetování je často spojováno s osobností kriminálních živlů, avšak spousta jedinců nemá s touto charakteristikou nic společného.

1.1. Lidé s tetováním

Jedním z ústředních prvků alternativní image, o níž tato práce pojednává, je tetování. Tento jev je v dnešní době již takřka běžným fenoménem, avšak i nyní se najdou tací jedinci, kteří k tetování pociťují nezměrný odpor a pojí se jim předně s negativní konotací. Negativní asociací spojenou s tetováním rozumíme např. nízkou inteligenci nositelů, kriminální živly, alkoholismus, narkomani, promiskuitu atd. V Japonsku na mnohých veřejných prostranstvích, jako jsou např. koupaliště, tělocvičny nebo rekreační zařízení, stále platí zákaz vstupu pro lidi, kteří mají tetování. Zde je to způsobeno nejspíše tím, že v očích Japonců je tetování stále spojeno s japonskou mafií „jakuzou“ (Rychlík, 2014). Lze tedy říci, že i v dnešní době, která je často definována jako tolerantní a neupjatá, je tetování často chápáno více či méně jako stigma. Je tedy nutné si v následujících kapitolách vymezit, co vlastně tetování znamená, jaké má funkce a co může vést k tomu, že i dnes je tetování stále takto chápáno.

Co do definičního vymezení je tetování již od roku 1906 chápáno jako zvyk rozšířený téměř u všech národů a spočívá v tom, „... že se lidská kůže zdobí kresbami orientálního či symbolického rázu, pomocí ostrého nástroje, který do kůže zařezává nebo vpichuje body, které se následně potírají barvou, pokud možno trvalou, která na lidské kůži zanechá trvalou barevnou stopu.“ (Otto, 1906, s. 296)

Ačkoliv jednotlivé definice se mírně liší, lze zobecnit to, že tetování je zbarvení kůže úmyslným vpravením pigmentu do tkáně.

Z historie tetování lze uvést různé techniky, nástroje a barviva, jež se užívaly k tetování. Nejjednodušší a nejbezpečnější technikou bylo vpichování ranek a zanášení barviv přímo do ran, prvotně smíšených slin spolu se sazemi či popelem. Například indiáni k tomu využívali kaktusových trnů, ale i nožů a různých jiných břitů. Celosvětově se uplatňovaly i rybí kůstky, šídla, úštěpy bambusů či kostí, dřívka, kovové bodce a později již soubory několika spojených jehel a nakonec primitivní tetovací strojky.

V Borneu a Mexiku existovala dokonce jakási razítka, kterými se tetování natisklo a poté zhotovilo. Polynésané, kteří jsou historicky považováni za ty, jež dosáhli nejlepšího tetovacího umu, používali k těmto účelům hrabičky z mušloviny, na něž poklepávali. Maoři zase kostěnými dlátky do kůže vyrývali několikamilimetrové spirály a do nich vtírali barvu. Inuité tetovali tak, že kůži doslova prošívají jehlou s obarvenou nití. „*Všichni příznivci tohoto umění se však konečně roku 1891, 8. prosince, dočkali prvního patentovaného tetovacího strojku s názvem US 464 801, který uvedl na trh F. O'Reilly*“ (Rychlík, 2014, s. 174). Tato elektrická tetovací mašinka přispěla k velkému rozmachu tetování především u námořnictva. Tento fenomén s sebou však přinesl i spoustu problémů a předsudků pojících se s tetování, jež budou uvedeny v následujících kapitolách.

Funkce tetování

Tetování má mnoho funkcí, v literatuře se však nejčastěji uvádí osm základních. Některé z nich lze nalézt pouze v dobách minulých nebo mimo evropský kontinent, jako je například funkce léčebně-preventivní, magicko-náboženská nebo rituální. Mnoho funkcí, které tetování má, si sám tetovaný člověk nebo jeho okolí ani neuvědomuje. Pro lepší pochopení je záhodno si tyto funkce uvést.

1) **Funkce rituální:** U domorodců bývají s tetováním spojovány přechodové obřady (iniciací), které dokládají to, že dotyčný prošel nějakou zkouškou či změnou, že je „znovuzrozený“, lepší bytost (Rychlík, 2005). Tato funkce se užívá dodnes u Inuitů, kde

se značí dospělost jejich žen. Také členové nejrůznějších gangů tuto funkci často uplatňují.

2) **Funkce estetická:** Tato funkce je jednou z nejzjevnějších. Jak již je v názvu napovězeno, jde o zkrášlení sama sebe a svého těla pomocí tetování.

3) **Funkce magicko-náboženská:** Při této funkci lidé věřili v léčivé vpichy samotné jehly. Vpichování různých ornamentů mělo rovněž sloužit například proti onemocnění, proti utonutí, k přilákání kořisti, pro zdraví dětí apod.

4) **Funkce léčebně-preventivní:** Funkce připodobňovaná k funkcím akupunkturám bývá uváděna jako jedna z nejstarších. Barevné vpichy bylinné směsi, které byly nalezeny i na mumii tzv. Ötziho (nejstarší doložené tetování staré přes 5000 let), měly chránit před nemocemi, bolestmi zubů atd. (Rychlík, 2005).

5) **Funkce komunikačně-identifikační:** Tetování hovoří, sděluje pocity, názory, postoje a preference jeho nositelů. Člověk, který se nechá tetovat ve vězení, si ho musí řádně promyslet. Panuje zde silná konkurence mezi jednotlivými gangy a jejich značenou symbolikou, kterou se zde i mimo vězení nechávají trvale poznamenat. Funkce identifikační byla také často stigmatizační. Nápisy a značky se často tetovaly otrokům, nuceně pracujícím nebo trestancům. (Rychlík, 2005)

6) **Funkce sociálně-skupinová:** Jedna z nejběžnějších funkcí, jež sblízuje své soukmenovce. V dobách minulých se jednotlivé kmeny odlišovaly svými značkami od nepřátel. Dnes touto funkcí můžeme rozumět například symboliku užívanou v jednotlivých subkulturách (písmena HC), skupinách, hudebních a životních stylech (nápis vegan či symbol straight edge).

7) **Funkce statusová:** Specifická tetování odlišují své nositele jejich statusem, hodností, změnou manželského stavu (ženy Ainů si například rozšiřovaly tetování kolem úst), počtem dětí, jejich jmény a tak dále. Některé ženy z motorkářských gangů si dokonce musely vysloužit status a s ním i související tetování „property of...“ (Rychlík, 2005)

8) **Funkce individualizační:** Jako poslední je uvedena jedna z nejdůležitějších funkcí tetování pro jedinečnost člověka, a tou je funkce individualizační. Tetování dotváří jedinečnost a odlišnost každé osoby a osobnosti. Každý jedinec má rozdílné tetování,

kteřé má jen on a nikdo jiný na světě, často si zaznamenává lásky, strasti, radosti, důležité životní události. V této funkci by se dalo tetování přirovnat k podpisu, jako to bylo známo u maorských náčelníků, kteří tak používali své „moko“. (Rychlík, 2005)

1.2. Tetování jako stigma

Jak bylo výše uvedeno, tetování je i v dnešní, v mnohém tolerantní době stále považováno za stigma. Je možné se domnívat, že těmto nynějším kolujícím předsudkům o lidech s tetováním předcházely jisté události pojící se s tetováním, které mohou za nynější povahu negativního smýšlení lidí o tomto prvku alternativní image. Pojdme si tedy uvést, v jakých souvislostech historických a novodobých se tetování jako stigma objevovalo a stále objevuje.

Jedna z prvních zmínek o tetování jako stigmatu pochází z Řecka, kde tetování sloužilo ke značení trestanců a otroků. Rychlík (2014) uvádí, že trestanecké tetováže byly v antice častější než cejchování za pomoci rozpáleného železa. U Řeků pojem „stigmata“ značil téměř vždy tetování, nikoli vypálené značky. I filozof Platón navrhoval označkovat vykradače svatých znamením na ruce a čele a vyhostit je za hranice. Takové značkování zmiňuje i Cicero: uprchlým otrokům tetovali na čelo značku „F“, což značilo zradu a tohoto uprchlíka navždy uvrhlo mimo společnost. (Rychlík, 2014)

Je tedy jisté, že tetování se stalo sankcí, k níž byli v pozdním starověku odsuzováni kriminálníci, ale i křesťané, jimž bylo na čelo tetováno znamení odsuzující je k nuceným pracím v dolech. Taková značení byla fyzickým, ale i niterním trestem, jelikož lidé s poznačenými obličejí či pažemi byli po návratu do společnosti (pokud se tak vůbec stalo, protože u starověkého tetování šlo často o holý život) při každém očním kontaktu ponižováni a doslova stigmatizováni. Trestanecké značení tváře mělo tři hlavní podoby, a to vytetovaný druh deliktu (zrada, krádež, vydírání), jméno či symbol vládce nebo autority, jemuž se trestaný zpovídal, a jako poslední se značil druh trestu (práce v dole).

Z důvodu svého stigmatu v podobě tetování nebylo nikterak překvapivé, že jeho nositelé se takového znamení chtěli zbavit. Odstraňováním tetování se zabýval lékař Áetios z Amidy, který doporučoval směs z vápna, jedlé sody, pepře, medu a dalších

jiných substancí. Touto směsí se mělo tetování potírat a následně obvázat, proces měl být několikrát opakován, avšak neobešel se bez větších stop, především na obličeji. (Rychlík, 2014)

Během 19. století bylo tetování na vzestupu především v námořnictvu, ale i v jiných prostředích. Odtud mohou plynout dodnes užívaná hanlivá označení lidí s tetováním, mezi něž patří například „komedianti“, „cirkusáci“, „maškary“, „podivíni“ a „kriminálníci“. Je tedy záhodno zmínit, že v 19. století si tetování našlo cestu do euroatlantické společnosti také pomocí cirkusu, kde se mimo žonglérů, mažoretek, krotitelů, hadích žen, fousatých žen, albínů, obryň, hermafroditů a jiných kuriozit vyskytovali také nejtetovanější lidé světa. Jedním z nejslavnějších a nejtetovanějších mužů tehdejší doby byl Princ Constantine. Ten roku 1870 vzbudil ve Vídni pozornost svým tetováním, které měl od hlavy až po palce u nohou (včetně genitálií). Figurálních tetování měl na sobě 388. Ačkoliv tohoto muže lidé považovali za pouhého „komedianta“, byl velice vzdělaný a chytrý (udělal také ze svého tetování byznys-povolání), mluvil plynule řecky, arabsky, persky, francouzsky, německy a italsky.

Negativní konotace s tetováním můžeme nalézt i v malé české knížce *Tetování a tetování*, kde roku 1937 její autor O. Nováček uvádí, že tetování obyčejně nalezneme u lidí nižší duševní úrovně, prostitutek, některých řemeslníků a dělníků, cikánů, kočovných komediantů, vojáků, pasáků a hlavně u námořníků a trestanců. (Nováček In: Rychlík, 2014) V tak malé zemi, jako je ta naše, kde na téma tetování vyšlo jen několik málo prací, pohybujících se v pouhých desítkách, je několik z nich právě takového rázu, hanlivého a stereotypizačního vůči lidem s tetováním. Není tedy divu, že je tetování ve společnosti spojováno pouze s negativními jevy.

Již zmíněné kriminální tetování se stalo objektem zájmu poměrně brzy. Roku 1876 sepsal turínský kriminolog Cesare Lombroso spis s názvem *L'uomo delinquente*, kde nastínil teorii, že zločinci jsou reliktem primitivního člověka, který se projevuje právě zálibou v tetování. To podle něj značí jeho bestiální pudy. Lombroso prohlédl 5 343 kriminálních a zjistil, že zhruba 10 % z nich bylo tetováno. Vypsal a uspořádal několik stovek tetovaných vzorků, které byly dle jeho tvrzení důležité pro analýzu zločinecké mentality. Dle Lombrosa je tetování znakem rodilé zločinnosti. Tato jeho teorie tetovaných zločinců nebyla nikterak potvrzena, avšak nelze mu upřít podíl na

statistických údajích o tetování, jejich nákresech a symbolice, kterou ve svém díle vysvětloval a publikoval. (Rychlík, 2014)

I v ČSR se tetování netěšilo kladným ohlasům a řadilo se k nízkému stavu. Z tohoto důvodu se o něj pochopitelně zajímali především kriminalisté. Josef Šejnoha v učebnici Kriminální psychologie (1930) uvádí, že kriminálník stejně jako cikán miluje řetězy, náramky, zlaté kruhy a tetování, kterým napodobuje svou nižší úroveň. Stigmatizace, předsudků a nálepkování se neměly osoby s tetováním ještě dlouhá léta zbavit. Roku 1927 dokonce zazněl v československém parlamentu návrh poslance Krejčího, aby byli tetováni cikáni a tuláci. „*V odborném časopise Československá psychologie (1966) zazněla charakteristika kriminálních osob jako tetovaných, tedy ve větší míře osobností zatížených jistou mírou psychopatologických tendencí jako narcismem, masochismem, sadismem, exhibicionismem, osobností nevyrovnané, emočně labilní, s velmi nízkými volnými složkami osobnosti, jež se projevují impulsivním jednáním, také mají nedostatečně vyvinuté charakterové rysy, které se projevují jako nechut' k práci, ke kolektivu nebo společenskému majetku.*“ (Rychlík, 2014, s. 191).

„*V Německu pak Adolf Hitler zakázal tetovací salóny, aby tetování nekazilo čistou a neposkvrněnou árijskou pokožku.*“ (Rychlík, 2014, s. 188). Avšak jak víme, sami nacisté poté tetovali každého vojáka, aby věděli, jaká je jeho krevní skupina, a později i vězně v koncentračních táborech jejich identifikačními kódy a čísly. Pro zajímavost také zmíním, že jistá dáma, Ilsa Kochová (manželka ředitele Buchenwaldu), měla v oblibě tetovaná těla vězňů, která mezi mrtvými vyhledávala. Později jí mrtvá těla nestačila, a tak si v umývárně vyhledávala své budoucí oběti, z jejich tetované kůže si následně nechávala vyrobit například stínidla lamp, jejichž podstavec tvořila holenní kost, na malíčku byl připevněn knoflík, jímž se lampa rozsvěcovala.

2. Subkultury a alternativní životní styl

Lidé s alternativní image často nenosí tyto prvky jen proto, že se jim jednoduše líbí, že zkrášlují jejich tělo, či proto, že odmítají konformitu. Tito lidé svou alternativní image a životním stylem vyjadřují svůj názor. Tento názor je často jednotný v rámci jisté menšinové kultury, která mnoho alternativních prvků převzala za vlastní a lidé s těmito prvky do dané kultury náleží. Pomocí těchto prvků mnohdy sdělují příslušnost k subkultuře.

Subkultura

Uvést jednotnou definici subkultury je z hlediska množství pohledů a jednotlivých studií této problematiky takřka nemožné. Existuje mnoho definic, které se liší zaměřením na jednotlivé znaky a charakteristiky subkultur. Přesto se zde však pokusím shrnout alespoň její základní vymezení a také to, co subkultura jedinci přináší a jaké má funkce.

Subkultury jsou skupiny převážně mladých lidí, kteří se svým vzhledem, postoji, specifickým životním stylem, názory a hodnotami odlišují od tzv. „normálních a konformních“ lidí v dané společnosti, tedy majority. Obvykle jsou tito lidé svým okolím přijímáni a hodnoceni převážně v negativním světle. Subkultury jsou považovány za výstřední, nepřizpůsobivé, revoltující proti všem a všemu (zejména konformní majority) a někdy až násilnické a deviantní. Ačkoliv subkultura nese značně odlišné znaky v rámci životního stylu, chování, hodnot a norem, image je nedílnou součástí této kultury.

Jandourek (2001) v *Sociologickém slovníku* tvrdí, že subkultura vzniká vzájemnou interakcí jednotlivců nebo skupin stejného věku, sociálního postavení nebo stejné geografické lokace. Často je subkultura definována i jako konfliktní vztah mezi minoritní a majoritní kulturou. Stane-li se to, že jistá subkultura dominantní kulturu popírá, vyvrací ji a staví se k ní do opozice, jedná se v tom případě o kontrakulturu (Petrušek, 1996). Subkultura bývá definována i prostředím, v němž jsou tolerovány a vykonávány určité činy, které jsou majoritou považovány za deviantní nebo skutečně, např. podle platných zákonů, deviantní jsou. Potom obvykle bývá majoritou odmítána,

odsuzována, stigmatizována a stavěna do podřadné pozice. Často také čelí nenávislným činům a postojům. Pokud není považována přímo za deviantní, stává se v očích majority alespoň do velké míry odlišnou a ne příliš tolerovanou. (Smolík, 2010)

Subkultura také komunikuje se širším prostředím díky svému stylu. Každý předmět a prvek, který je součástí stylu, by měl být chápán jako znak představující zprávu. Vytváří tak vzájemné interaktivní procesy mezi subkulturou a okolím. Subkultury však často porušují autorizované kódy, což může okolí zneklidňovat a provokovat. Nápadné subkultury jsou tak označovány za extravagantní, výstřední a nepřirozené, přičemž mohou vyvolávat pocity fascinace nebo hrůzy. (Hebdige, 2012)

Alternativní životní styl

Alternativní životní styl bývá často dáván do souvislosti se subkulturami. Avšak tento životní styl je volitelný a založený na dobrovolném rozhodnutí, jež předpokládá možnost volby mezi jednotlivými životními styly (Duffková, 2008). Pro alternativní životní styl se člověk rozhoduje dobrovolně, tento styl je založen pouze na subjektivní volbě jedince, která se nejčastěji opírá o jeho hodnotovou orientaci. V pozadí tohoto rozhodnutí stojí jisté hodnoty, díky nimž je jedinec ochoten navenek projevit pocity libosti a nelibosti ke svému okolí. Lidé zastávající alternativní životní styl zpravidla projevují nesouhlas s většinovými společenskými hodnotami a názorovou orientací, vymezují se proti obvyklému, konformnímu a oceňovanému životnímu stylu. Lze tedy hovořit o nekonvenčním či nonkonformním stylu. Přijaté hodnoty mají vliv na jednání, chování, interakce, komunikaci s většinovou společností. Hodnoty často slouží jako identifikátor skupiny a poskytují také zdroj identity jedincům uvnitř skupiny. Mají také vliv na sociální začlenění a vyloučení.

2.1. Subkultury a jejich funkce pro jedince

Významným důvodem, proč mladí často inklinují k nějaké subkultuře, je důležitost patřit či zapadnout do vrstevnických a referenčních skupin. Vrstevnické skupiny jsou výrazným životním činitelem především v období adolescence. Některé tyto skupiny se mohou ztotožňovat s určitou subkulturou. Dalším významným důvodem je sociální identita, která spočívá v sociální integraci a komunikaci s druhými, člověk se stává sociální bytostí schopnou chovat se jako člen určité skupiny či společnosti. Toto

spočívá v osvojování si hodnot, norem a způsobu jednání v dané kultuře i subkultuře. Tvoří ji jedinci zejména v malých skupinách, kteří dodržují společné vědomé „my“. Dospívající se cítí dobře, když mají pocit, že jsou vrstevníky viděni, slyšeni a oceňováni z důvodu toho, do jaké subkultury právě patří. (Smolík, 2010)

Jedinci, kteří patří, nebo chtějí patřit do nějakých subkultur, berou na vědomí to, že subkultura poskytuje prostor pro interakci, sdílení hodnot s podobnými, většinou „nepřizpůsobivými“ jedinci. Také jim poskytuje pocit ochrany před možným odsouzením ze strany majority i možnosti kompenzace nějakého nenaplněného statusu v rámci většinové společnosti. Subkultura tedy může usnadnit potřebu každého člověka někam zapadnout, mít zde řádné postavení, uznání a pochopení členy skupin. (Smolík, 2010)

Od devadesátých let 20. století převládá vliv masových médií a současných trendů. Jedinec se v tomto důsledku nemusí pokládat za člena subkultury a chápe toto pouze jako součást módních trendů nebo také jako osobní vyjádření, jež se nemusí shodovat se subkulturou, která jednotlivé prvky též užívá. V tom případě o takových jedincích nelze uvažovat jako o subkultuře skýtající stejné názory, přesvědčení a vzory chování, avšak jako o alternativním životním stylu.

Původní význam pojmu kultura, tedy i subkultura, je slovo pěstování. Vyplývá to z logického hlediska, že to dobré se musí nějakým způsobem zlepšovat, zdokonalovat a pěstovat. Tímto se dostává do popředí hodnotící moment ve smyslu formování, kvality a kulturního vlivu. Příslušností jedinců k jisté subkultuře vzniká jakási vztahová síť, která představuje podmětově rozsáhlou a nápaditou možnost naplnění společenského života. Subkultury mají několik funkcí, které se však mohou zdát nesourodé. Je to z důvodu toho, že funkce jsou globálně užity všemi subkulturami, které mohou být názorově naprosto odlišné.

První z nich je *funkce selektivní*. Subkultura je totiž téměř vždy v opozici ke většinové společnosti. Dalo by se říci, že je to skupina, která se distancuje od společensky uznávaných norem, hodnot, pravidel a vzorců chování. Jako příklad nám může posloužit subkultura uznávající anarchii.

Druhá je *funkce substituční*, která poukazuje na to, že většina jedinců náležících k nějaké subkultuře pochází z dysfunkčních rodin, nebo rodin, které jedince nějakého důvodu nepřijímají. Pokud tedy jedinec nemá pevné zázemí v rodině, subkultura mu jej do jisté míry nahrazuje.

Třetí je *funkce absentérská*. Jedinec v procesu dospívání pociťuje jistou zátěž, která je způsobena přechodem z dětství do dospělosti. Do tohoto procesu mohou zasáhnout v zásadě dva faktory, jež přispějí k příslušnosti k nějaké subkultuře. První z nich nastane, když mladý člověk neodpovídá určeným měřítkům většinové společnosti. Je pro něj tedy řešením identifikace s nějakou konkrétní subkulturou (Kraus, Hroncová, 2007). Častým příkladem je subkultura punk, která nehledí na vnější vzhled člověka, na jeho vady či nedostatky, ale přijímá mezi sebe takřka každého bez rozdílu, toho, kdo je jim názorově alespoň nějakým způsobem blízký, a toho, koho systém „vyřadil“. Druhý faktor může zasáhnout, pokud osobnost mladého člověka nejenže neodpovídá měřítkům většinové společnosti, ale ani podmínkám jeho referenčních skupin. V tomto případě se hovoří o tzv. „dvojím neúspěchu“. Tento neúspěch se bohužel často promítá do drogové subkultury. Vyskytnout se to však může i u takového jedince, který je na základní škole „outsiderem“ a ostatní spolužáci k němu svým chováním nijak neinklinují. Snaží se tak najít jedince stejného názorového přesvědčení, někoho, s kým by si rozuměl. Může to být například i subkultura cosplay, která se vyžívá v převlecích za různé filmové postavy.

Poslední funkcí je *funkce adaptační*. V tomto případě je subkultura jakýmsi řešením mezi biologickým dospíváním a prodlužováním sociálního vývoje v období adolescence. Typickým příkladem zde může být subkultura nezaměstnané mládeže. (Kraus, Hroncová, 2007)

Funkce subkultur v jednom ze svých článků shrnul i Gruber (1997). Subkultury mládeže dle něj mají ve společnosti funkce poskytnutí specifického „útočiště“ nesocializovaným jedincům. Dále pak umožnění komunikace potřebné pro výkon té které zájmové činnosti jedince. Existence subkultur umožňuje realizovat a otestovat nové a nevyzkoušené vzorce chování, které může později jedinec přijmout za své. Existence a přítomnost subkultur je zároveň symptomem takovýchto vzorců. Některé subkultury mohou být pro společnost zdrojem značných problémů. Sem lze zařadit

především subkulturu drogovou a kriminální. Poslední funkcí (podle mého názoru tou nejdůležitější) je vyjádřením míry demokracie a svobody jedince ve společnosti.

2.2. Subkultury a deviace

Subkultury jsou také často spojovány s rizikovým chováním a sociálně patologickými jevy. Rizikové chování lze v rámci subkultur spatřovat v zásadě ve dvou rovinách. První je vliv, skutečnosti, že jedinec náleží k jisté subkultuře mládeže, což na něj v některých případech může mít negativní vliv. Druhá rovina se týká působení subkultur na společnost jako celek ve formě deviantního chování, jako je např. vandalizmus. Jisté subkulturní teorie chápou deviantní chování určitých subkultur jako způsob řešení kulturně podmíněných adaptačních problémů jedinců z těchto skupin. Deviantní subkultury představují protestní nebo obranné mechanismy proti dominantní kultuře.

Příslušníci subkultury se často neodlišují od dalších členů společnosti. Rozdíl je markantní v oblasti norem. Subkultura totiž uznává jiné hodnoty, jiná pravidla, jiný styl a jiné názory než většinová společnost. Jelikož je pojem deviace velice široký, zapadá do něj kdokoliv, kdo je alespoň trochu odlišný od většiny.

V subkulturách však lze najít tři oblasti rizikovosti a rizikového chování, které se mohou navzájem ovlivňovat. První z nich je rizikové chování v oblasti návykových látek, kam patří drogová subkultura. Druhou oblastí je rizikové chování spojené se sexuálním chováním. Sem můžeme zařadit snižování věku zahájení sexuálních aktivit jedinců. Třetí je rizikové chování v oblasti psychosociálního vývoje. Typickým příkladem je agresivita, kriminální chování, ale i sebepoškozování a sebevražednost. Dalšími faktory jsou samozřejmě také individuální, rodinné či faktory spojené se školním prostředím, jako je nadměrně přísný pedagog, který žáka shazuje a ponižuje před celou třídou. Takový žák pak hledá své místo v subkulturách, jež mohou mít rizikové faktory.

Protože v poslední době značně stoupá počet těch, kteří rizikový způsob chování přijali, objevuje se zájem i ze strany WHO. Soudobá medicína a psychiatrie hovoří o tzv. SRCH-D syndromu, čili syndromu rizikového chování v dospívání. Ten může vést k nebezpečným trendům, jež mohou mít vliv na život jedince, případně vést

k trvalým životním následkům. Jako projevy tohoto syndromu byly vymezeny výše uvedené rizikové faktory. Tyto rizikové faktory často pomáhají řešit jedinci jeho osobnostní nesnáze (zvýšit sebevědomí, zapadnout do kolektivu, jenž mu rozumí, nahradit rodinu apod.). (Smolík, 2010)

Negativní prezentace subkultur médií

Deviantní je téměř vše, co je odlišné. Počátky smýšlení o subkulturách jako o delikventních a deviantních skupinách se objevily již v padesátých letech 20. století, kdy v britské společnosti narůstala kriminalita mládeže, která se později vyprofilovala do subkultury Teddy boys a Mods. Již zde se objevila souvislost mezi mediálním informováním o subkulturách mládeže a nárůstem opatření proti tomuto typu násilí. Lze také hovořit o tzv. *amplifikační spirále*, která je výrazem toho, že dochází k nadměrnému a nepřesnému informování o problému, což ho ještě zhoršuje (Smolík, 2010). Takto se děje, když společnost dospěje k domněnce, že určitý fenomén je hrozivý a narůstající, tím pádem dojde k *morální panice*. Často se tak od společnosti ozývají požadavky na tvrdá opatření a kontrolu, přičemž tato zvolání jsou založena pouze na „zveličeném“ tvrzení médií. Jedním z případů morální paniky se stala mediální interpretace výtržností mezi střetnutím subkultury Mods a Rockers v Margate či Brightonu. Tisk v tomto případě vytvořil mediální kauzu a sociální problém z malého narušení veřejného pořádku. Začal informovat o zvyšující se kriminalitě, počtu násilných činů, spekuloval o nejisté budoucnosti občanů a popisoval jednotlivé subkultury v silné opozici vůči dominantním vrstvám a britské společnosti. (Cohen In: Arnold, 1970)

Média mají dle Cohena (1970) jistý vzorec, dle něž předkládají veřejnosti informaci. Jako první se musí logicky stát jistá událost, kterou jsou v druhém kroku média zaujata. Dále pak je tento případ médií popsán jako širší a závažnější sociální problém. Poté je skandalizován, problém bývá zcela překroucen a objevují se zde stereotypy a předsudky. Po hlavní prezentaci médií se začne veřejnost k problému vyjadřovat, většinou velice vyhraněným a negativistickým způsobem. Na tento ohlas společnosti nadále navazuje žádost směrem k politice tento problém řešit. Tento vzorec byl jasně a příkladně uplatněn při nástupu punkové subkultury. Koncerty byly zrušeny a k tomu se navíc přidružovaly také názory politiků, úředníků a vědců o degeneraci

mládeže. Tato subkultura byla považována za takovou, která kazí a degeneruje mládež, tím pádem i celou budoucí společnost. Jako příklad negativní prezentace punkové subkultury lze uvést článek s názvem *Nová vlna se starým obsahem*, který vyšel roku 1983 v časopise Tribuna. J. Krýzl zde vyzíval národ k tomu, aby této „nové vlně“ zabránil, že lidé, kteří jsou příznivci této subkultury, jsou duševně choří a negativně svým působením ovlivňují mládež. (Krýzl In: Smolík, 2010)

Subkultury mají své komunikační kanály, které často publikují členové jednotlivých hudebních kapel, a sdělují zde příznivcům subkultur novinky a informace z oné konkrétní subkultury. Těmto komunikačním kanálům se říká ziny nebo také fanziny. Stejně jako existují tyto alternativní komunikační kanály v rámci subkultury, existují i mainstreamové, které se subkulturám věnují ze zjištěných důvodů. Právě kvůli těmto médiím a článkům (viz výše) jsou subkultury prezentovány většinové společnosti povrchně, chybně a s předsudky a stereotypy (Smolík, 2010). Nejčastěji tomu tak bývá u subkultur, které jsou ve společnosti v daný čas nejvíce rozšířeny a nejvíce provokují svým vnějším vzhledem, jako je četné tetování těla, větší počet piercingů či náušnic, účes a oděv. Jsou to nejčastěji příznivci subkultury hardcore, punk, crust punk, rock či skinheads (u nichž je nejčastějším předsudkem to, že jsou nacisté). Tito lidé pak bývají shledáváni většinovou společností jako výtržníci, kriminálníci, alkoholici, odpadlíci, drogově závislí apod. Právě zmíněné subkultury byly nejčastějším vzorkem v praktické části. V krátkosti si proto uvedeme, jaké jsou jejich reálné priority proti těm, které jsou jim v médiích a většinovou společností připisovány.

Vybrané subkultury mládeže

Subkultura punk je snaha městské dělnické a studentské mládeže o autenticitu a přirozenost ve svém cítění a projevu a způsobu vyjádření. Tato snaha bývá zjevná nejen jako hudební vyjádření myšlenek, pocitů a problémů, ale i jako alternativa vůči mainstreamové kultuře (Smolík, 2010). Punková subkultura se odlišuje velmi specifickou punkovou módou, typická jsou roztrhaná trika, upravená saka okovaná pyramidami, plackami a obšitá nášivkami, či kožené bundy tzv. „křiváky“, spínací špendlíky, cvočky, nášivky potištěné názvy kapel a punkovými hesly, okované opasky s pyramidami, řetězy, okované boty s ocelovou špičkou (Steel) nebo bez ocelové špičky

(Martens), dříve vojenské „glády“ nebo tenisky stylu Converse a v dnešní době boty různých designů s netradiční tematikou.

Specifická je také myšlenka této subkultury, Do it yourself (= udělej si sám), která vybízí ke kreativitě, ať již na poli módy, či jiných aktivit. Punková subkultura pokládá za nejdůležitější faktory autenticitu osobnosti, sebevyjádření, potírání rozdílů mezi lidmi, lásku ke zvířatům, odpor k politice apod. Z punku vznikl navazující styl, jímž je crustpunk, který vznikl v 70. letech spojením punku a d-beatu a vyznačuje se častými politicky angažovanými texty (proti rasismu, fašismu apod.), hlasitým zvukem, rychlým rytmem a zpěvem přecházejícím v křik. V dnešní době je asi nejznámější crustovou kapelou Tragedy.

Hardcore se zformoval v USA jako odpověď na komercializaci punkové scény (což je velmi zřejmé především dnes). Zatímco punkerům stačilo provokovat, američtí hardcoraři chtěli vidět výsledky svého vzdorování. Chtěli vidět odpovědi na své jednání a protest. Hudební styl hardcore je typický tvrdými tóny, melodiemi a zpěvem, politicky a společensky angažovanými texty. Ústředními myšlenkami hardcoru je aktivní odmítání konzumu ve smyslu angažované politiky za násilí, dodržování lidských práv, ochrany zvířat a přírody obecně (Smolík, 2010). Dále se snaží o rovnoprávnost žen ve společnosti, potření rasismu, xenofobie a extremismu. Z tohoto důvodu je většina vyznavačů hardcoru také vegetariány nebo vegany. Drtivá většina „hardcorářů“ je navíc také součástí hnutí Straight edge. Straight edge odmítá alkohol, drogy a veškeré návykové látky vůbec, ale také sexismus a promiskuitu. Právě oni bývají nejvíce „potetovanými“ a „propíchanými“ lidmi a setkávají se s předsudky a stigmatizací ze strany většinové společnosti, která jim připisuje diametrálně odlišné hodnoty, než ve skutečnosti mají. Na tuto stigmatizaci budou zaměřeny následující kapitoly.

3. Pedagog a žák s alternativní image

Pro tuto práci je stěžejní a velice důležité vymezit si vztah mezi učitelem a žákem. Tato kapitola se zaměří na kladné pedagogické klima a ideální osobnost pedagoga. Na druhou stranu bohužel i na to, co nastane, když komunikace a vztah mezi žákem a pedagogem selže a ubírá se pouze negativním směrem. Problém tak nastává nejen v pedagogické komunikaci, ale může dojít i k patologickému vývoji žáka z důvodu nesprávného a neadekvátnímu jednání, zacházení a komunikace s žákem. Této otázce bude věnována pozornost v následující kapitole.

Níže bude práce zaměřena na pedagogickou komunikaci, její selhání a důsledky. Nezbytným atributem, jenž ovlivňuje pedagogickou komunikaci, nejsou jen žáci, ale samozřejmě také *osobnost pedagoga a její rysy*. I když je pedagog neopakovatelná a jedinečná osobnost, která se snaží výchovné působení přizpůsobit svým vlastnostem, vědomostem a zkušenostem, klade na něj učitelská profese specifické požadavky ohledně vlastností a schopností jako na specifickou sociální skupinu. Pro vytvoření příznivého klimatu jsou důležité především rysy osobnosti jako vřelost a přátelskost, tolerance vůči žákům a jejich potřebám, emocionální stabilita, přiměřená sebedůvěra spojená s přiměřenou ctižádostí, racionální přístup k životním situacím, pružnost, která se projevuje ve schopnosti řešit třídní dynamiku, přiměřená dominance, která vede žáky k dosažení výchovných cílů a iniciuje a usměrňuje jejich vývoj správným směrem.

Pedagogické klima

V podmínkách pedagogického působení je velmi důležitá role učitelů, kteří by svým žákům měli poskytovat maximální zkušenosti a pomoc ve vývoji jejich sociálního učení a podporovat tak jejich pozitivní intelektuální, sociální, emocionální a fyzický vývoj. Tento pozitivní vývoj jedince za pomoci učitelů se děje na základě několika jakýchsi zákonitostí, které je třeba dodržovat, aby k onomu pozitivnímu rozvoji u žáka docházelo. Učitelé by se měli snažit vytvořit co nejkladnější interpersonální vztahy v rámci třídy, vytvořit příznivé klima ve třídě, respektovat potřeby žáka, hlediska práva žáka, povzbuzovat k aktivnímu dění ve třídě na řešení jejich problémů, povzbuzovat

sebekontrolu a osobní zodpovědnost za vlastní chování apod. (Vacínová, Langová, 2011)

Sociální interakce a chování žáků je silně ovlivněno očekáváním učitele. Sociální interakce mezi žákem a učitelem totiž slouží k jejich vzájemnému ovlivňování ať kladnému, či zápornému. Jestliže bude učitel očekávat od žáka špatné výkony, pravděpodobně se také dostaví, bude-li učitel před spolužáky jednoho z nich neustále nazývat problémovým, pravděpodobně problémový bude. Avšak nastaví-li pedagog kladné a pozitivní vztahy ve třídě a od všech žáků bude viditelně očekávat jen to dobré, na žáky to pozitivně zapůsobí.

Sociální a pedagogické působení je ovlivněno pedagogickým klimatem ve třídě. Pedagogické klima je zpětně ovlivněno *osobními a pedagogickými hodnotami učitele*, které promítá do svého pedagogického působení. Velmi důležité, a to především pro tuto práci, je to, jsou-li učitelé otevřeni změnám ve své profesionální činnosti, nebo jsou-li v tomto ohledu konzervativní a pohlíží na změny s nedůvěrou (Vacínová, Langová, 2011). Pokud mají učitelé praxi v rozmezí několika desetiletí, je více než jasné, že vzhled žáků, který by jim osobně mohl vadit, se změnil, doba je tolerantnější, a tak i žáci se svou image mohou být čím dál více alternativní, což ne každý pedagog může pokládat za vhodné.

Dalším atributem ovlivňujícím působení pedagogů je to, zda jsou orientováni především na upevnění řádu a kázně ve třídě a jejich dodržování se snaží striktně prosazovat a kontrolovat. Narušením třídního řádu pro ně může být i to, že ve třídě je žák, jehož vizáž je neobvyklá a alternativní, mohou se domnívat, že tento žák je problémový a kázeň ve třídě naruší. Dle této domněnky se mohou chovat vůči předmětnému žákovi netolerantně a příliš přísně. Nebo jestliže důvěřují a respektují potřeby, zájmy a osobnost svého žáka, vedou ho k pozitivnímu vývoji jeho osobnosti. Podstatné je také to, věnují-li ve škole pozornost každému ze svých žáků stejně, jsou-li ochotni každého vyslechnout, nebo zda věnují pozornost pouze žákům, se kterými mají nějaký problém, nebo naopak žákům, jejichž výsledky v chování a učení jsou pouze kladné.

3.1. Pedagogická komunikace

Pedagogickou komunikaci bychom mohli zařadit do systému sociální komunikace. Hlavním smyslem a funkcí sociální komunikace je to, že dochází k vzájemnému sdělení informací a názorů, čímž se jedinci ve vzájemné interakci ovlivňují. K ovlivnění dochází jak v chování, tak v jednání a utváření či změně názorů (Křoustková Moravcová, 2014). Dle Nakonečného (1999) lze sociální interakci chápat i jako jednostranné sdělení informací nebo vzájemnou výměnu informací. K té může docházet jak slovy, tak i gesty, ale i chováním jako celku.

Prostřednictvím pedagogické komunikace tedy dochází primárně k vychovávání a vzdělávání jedince. Tato komunikace má aspekty jak kognitivní, tak motivační, ale i intencionální a regulační. Asi nejvhodnější definice pedagogické komunikace pochází od Leont'jeva (2002) a říká, že pedagogickou komunikací rozumíme takovou, jež shrnuje profesionální komunikaci pedagoga s žákem při vyučovací hodině i mimo ni, obsahuje pedagogické funkce a je zaměřena především na vytvoření kladného psychologického klimatu. (Leont'jev In: Nelešovská, 2002)

Velmi důležitý aspekt této komunikace spočívá v jeho funkcích, které nalezneme především v rozvoji vychovávaného a vzdělávaného jedince. Při tomto rozvoji jedince by měl pedagog především dbát na jeho možnosti a respektovat ty, které spočívají v jeho specifických limitech, možnostech a specifických celkové osobnosti (Svatoš, Kotková, 1998). Mezi tato specifika může patřit například i to, že žák je oblečen v souladu se svým vkusem a životním stylem, vytváří si jistou image, která je mu blízká a ve které se cítí dobře. Tuto specifickou image náležící k jeho osobnosti můžeme nalézt i v tetování, piercingu, alternativním účesu a oděvu apod. Alternativní prvky související s osobností žáka však pedagogové ne vždy tolerují a akceptují. Tento odlišný žák bývá často trnem v oku svého pedagoga a může jím být i stigmatizován, „škatulkován“ mezi problémové žáky, častěji vyvoláván a vystavován posměškům pedagoga kvůli svému vzhledu. V takovémto případě chování učitele vůči svému žákovi můžeme nazvat problémem v pedagogické komunikaci.

Problém v pedagogické komunikaci

Problém v pedagogické komunikaci je jakousi bariérou mezi vyučujícím a žákem. Často na pedagoga působí spousta většinou podvědomých faktorů, značně ovlivňujících komunikaci. Každý učitel je pod vlivem dojmu, kterým na něj žák působí. O to větší problém s dojmy o žácích nastane v tu chvíli, kdy učitel obdrží do své třídy žáka s alternativní image, jíž se ve většinové společnosti často přisuzují jisté předsudky, stereotypy apod. Je tedy důležité si uvést několik faktorů, které ovlivňují pedagogickou komunikaci a mohou ji značně narušit.

Ačkoliv problémů a bariér v pedagogické komunikaci existuje mnoho, zmíníme si zde jen ty nejdůležitější, ke kterým může dojít ve spojitosti s alternativní image žáka. Jedním z nich může být haló efekt. *Haló efekt* můžeme popsat jako tendenci posuzovat celkovou osobnost člověka na základě jednotlivých náhodných znaků (Křoustková Moravcová, 2014). Lze říci, že se jedná o efekt prvního dojmu, případně názoru, který jsme si vytvořili o člověku předtím, než jsme ho měli šanci vůbec poznat. Toto hodnocení je náhodné a velice povrchní. Na základě chování jednice, nebo dokonce na základě informace či vnějšího znaku, si vytvoříme jistou představu, dojem (většinou záporný) a veškeré projevy jednice budeme porovnávat s tímto vytyčeným parametrem, který jsme si o něm usmysleli. Má-li učitel ve třídě žáka s piercingem či tetováním, může si například myslet, že tento žák je inteligenčně na nižší úrovni než jeho spolužáci, nebo dokonce užívá návykových látek a má problémové chování. Na základě tohoto úsudku je poté pro žáka velmi těžké přesvědčit pedagoga o opaku.

Jako další problém v pedagogické komunikaci se může objevit *sebenaplňující se předpověď*. Opět se jedná o problém při posouzení žáka, kdy dochází k určitým očekáváním ze strany pedagoga. Pokud je učitel přesvědčen o tom, že je žák zcela průměrný, nakonec žák průměrný bude. Lidé mají totiž jakousi schopnost dát ostatním v mínění o nich za pravdu, i když se zcela mýlí (Křoustková Moravcová, 2014). Jedná-li se o očekávání pozitivní, označuje se jako *Pygmalion efekt*. Pokud se jedná o očekávání negativní, ke kterému často u žáků s alternativní image dochází, nazýváme ho *Golemovým efektem*. Těmito efekty se zabýval tzv. Rosenthalův experiment, kdy učitelé

na začátku roku obdrželi seznam obzvláště šikovných dětí, které ve skutečnosti byly průměrné. Na konci školního roku se těmto žákům značně zlepšil studijní průměr, neboť učitelé této informaci přizpůsobili své chování a hodnocení. (Gálik, 2012)

Problém, který se často v pedagogické komunikaci vyskytuje, úzce souvisí s *předsudky a stereotypy*. Jsou to vlastně souhrny úsudků o osobnostních rysech jednotlivce na základě rysů skupiny, ke které jedinec náleží. Předsudkům a stereotypům však bude blíže věnována následující kapitola. Na pedagoga mají také velmi silný vliv emoce. *Vliv emocí* za každých okolností ovlivňuje komunikaci pedagoga s žáky. Učitel často navazuje kladný vztah s žáky, kteří jsou mu sympatičtí, nebo naopak potlačuje kontakt s žáky, ke kterým chová záporné emoce. Beze sporu to mohou být žáci ze sociálně slabších rodin, žáci různého etnického původu nebo žáci s prvky alternativní image, které učitel netoleruje (piercing).

Pedagogické klima vytváří charakteristické sociální interakce učitel-žáci i žáci-žáci. Tyto interakce může ovlivnit kongruentní komunikace. *Kongruentní komunikace* spočívá v akceptování pocitů žáků, jejich percepce, prožívání situací, v respektování jejich samostatnosti a nezávislosti například tím, že sami rozhodují o tom, co budou nosit na sobě a jakou barvou si obarví vlasy. Žáci, kterým učitelé lépe rozumějí, které respektují a dovedou se s nimi zasmát, mají ve škole málokdy problém se svým chováním. Nekomunikují-li učitelé se svými žáky slušně a ohleduplně, upínají-li svou pozornost spíše na jejich nevhodné než vhodné chování, projevují-li nedůvěru v možnostech dalšího pozitivního vývoje žáka, nevhodné chování v žácích spíše vyvolávají a problémy prohlubují. (Vacínová, Langová, 2011)

Co silně ovlivňuje vnímání žáků pedagogy, nazýváme sociální percepcí. *Sociální percepci* lze vymezit jako vnímání chování druhých lidí a jejich následné hodnocení. Učitelé přisuzují svým žákům na základě jejich vnějších znaků i určité charakteristiky. Dle svých úsudků žákům přisuzují ty vlastnosti, podle kterých očekávají, že se budou chovat i do budoucna. V důsledku těchto svých domněnek s nimi i tak zacházejí, například jsou-li jim žáci nepříjemní nebo je něčím dráždí, přistupují k nim negativně, podhodnocují je.

Učitelé vnímají často své žáky zjednodušeně a schematicky v důsledku toho, že sama školní instituce upřednostňuje vědomosti žáků před jejich ostatními stránkami osobnosti. Aby se pedagogové orientovali lépe v množství svých žáků, používají na ně zjednodušená měřítka: výborný žák, průměrný žák, spolupracující žák a problémový žák. Mezi žáky problémové bývají často zařazováni právě žáci s alternativní image, velmi často neprávem. Na základě sociální percepce také učitelé se svými žáky komunikují. Pokud je sociální percepce vůči žákovi negativní, může vést k negativnímu rozvoji osobnosti žáků, jejich sebedohodnocování, pocitu nespravedlnosti, negativním pocitům vůči učiteli, až k odboji. (Vacínová, Langová, 2011)

3.2. Předsudky vůči lidem s alternativní image

Z výše uvedených problémů v komunikaci se vůči žákům s alternativní image nejčastěji objevují předsudky a stereotypy, obvykle negativního rázu. Týkají se předpojatých soudů vůči jistým skupinám a jejich následného spojování v jeden negativní celek, skýtající stejné negativní chování a projevy.

První z nich je předsudek. *Předsudek* je averzní či hostilní postoj k osobě, jež se hlásí k jisté skupině, pouze z důvodu toho, že k této skupině přísluší a je tedy možné předpokládat u ní stejné závadné kvality náležící této skupině (Allport In: Novák, 2002). Tato definice je, myslím si, více než dostačující pro vysvětlení tohoto pojmu, jako příklad nám mohou sloužit předsudky aplikované na subkulturu tetování, přičemž tato skupina je většinou společností souzena jako kriminální, z nižších společenských vrstev, promiskuitní, s větším sklonem k návykovým látkám. Toto bude shrnuto v následujících kapitolách věnujících se výzkumu jistých alternativních prvků a předsudkům s nimi spojených.

Předsudky ignorují objektivní a relevantní kritéria usuzování, to znamená, že předmětem předsudku může být cokoliv (Nakonečný, 1999). Z krátké definice Nakonečného lze soudit, že předsudky se nemusejí týkat pouze skupin osob, ale také věcí či jevů. Pro naši práci je možné poukázat na „dread“ jako předsudečný předmět, který ve spoustě lidí vyvolává symboliku nízké hygieny, spjitost s nízkým pracovním nasazením a také drogovou závislostí.

Druhým pojmem jsou stereotypy, které definičně vymezil roku 1922 Lippmann. Jsou to zkratkovité představy o věcech, osobách, skupinách a institucích, přičemž tyto zkratkovité představy jsou připisovány všem jednotlivcům patřící k dané skupině nebo třídě jevů (Lippman In: Novák, 2002). Krátce bych zde uvedla například festivaly či koncerty jistých hudebních žánrů, které opět v majoritní společnosti zanechávají dojem toho, že na těchto místech je hojně konzumován alkohol a jiné drogy, popř. páchána trestná činnost, a také zde hudebníci negativně působí na celou společnost. Jako typický příklad stereotypu, ale i předsudku zde lze uvést článek s názvem *Nová vlna se starým obsahem*, který vyšel roku 1983 v časopise *Tribuna*, publikován J. Krýzlem. (Krýzl In: Smolík, 2010)

Předsudky a stereotypy lze také připsat jednomu z obranných mechanismů osobnosti. Je jím haló efekt. Tento obranný mechanismus znamená tendenci hodnotit chování osobnosti pod vlivem nápadného či výrazného jevu určujícího z hlediska vnímání. Jako příklad strhnutí této pozornosti může sloužit hlučnost Romů a výrazný vzhled subkultury hardcore. Odlišné zvyky a charakteristiky skupin jsou nápadné a podle nich si uděláme úsudek o všech členech skupiny. To vše samozřejmě bez ohledu na to, zda dotyčný nebo alespoň většina skupiny danou vlastnost opravdu má nebo ne. (Novák, 2002)

Autoritativnost

K předsudkům a stereotypům je nutné také zmínit pojem autoritativní osobnost či autoritativnost. Nakonečný (1999) spojuje komplex postojů zvaných jako autoritativnost s typickými postoji střední třídy, kritickým obdivem vůči vůdcům a tvrdým odsudkem těch, kdo ohrožují tradiční postoje a hodnoty. Jako příklad nám může posloužit stíhání subkultury underground komunisty za dob normalizace nebo subkultury punk v následujících letech, dalo by se říci až dodnes. Autoritativnost znamená nenávisť k lidem, kteří smýšlejí jinak, dogmatismus, rigiditu, nedostatek smyslu pro humor a konzervativní moralizování. Pro autoritativní osobnost je podle výzkumů v USA typický např. antisemitismus, protičernošské postoje, etnocentrismus, preference vlastní rasy a nenávistné postoje vůči rasám ostatním, již zmíněná rigidita, dogmatismus a chybějící smysl pro humor, ale také konzervatismus, nechť ke změnám a politickým inovacím. (Novák, 2002)

Autoritu můžeme rozlišit dvěma způsoby. První z nich je autorita rozumná, což by měl být v ideálním případě vztah učitel-žák. V tomto případě by měl být vztah plný emocí lásky, obdivu, vděčnosti a velkorysosti a především řešení problémů s nadhledem a humorem. Druhým případem je autorita omezující, tedy vztah mezi utlačovatelem a utlačovaným (vykořisťovaným), což bohužel může být také příkladem vztahu učitel-žák. Zde vystupuje do popředí potlačování bytostných zájmů osobnosti, což vede k nenávisti, nepřátelství a patologickému vývoji osobnosti, které se může často projevit i v „hábitu“ servility. Neschopnost kritiky vůči mocným osobám nutí autoritářskou osobnost k dogmatickému přejímání pravd. Rovněž jsou značně omezeny autonomní schopnosti individua, což vede ke snaze být s autoritou zajedno za každou cenu, vyhýbat se rozdílu a nepřipustit odchylku. (Novák, 2002)

Podmínky pro změnu předsudků

Hayesová (1998) ve své učebnici sociální psychologie shrnuje pět požadavků pro změnu předsudků.

1. Zúčastnění by měli mít rovnoprávné postavení.
2. Zúčastnění by měli mít možnost osobního kontaktu.
3. Nutností je kontakt s nestereotypními jedinci, což jsou lidé, kteří se zjevně odlišují od obecné představy o skupině.
4. Kontakt mezi skupinami musí být společností podporován.
5. Měla by existovat příležitost ke spolupráci.

Dále jsou zde také dva důležité předpoklady pro změnu předsudků, a to spokojenost se stabilní životní úrovní a informovanost a vzdělání. (Novák, 2002)

3.3. Výzkumy předsudků vůči lidem s alternativní image

Na téma stigmatizace či předsudků vůči lidem s alternativní image bylo provedeno již několik výzkumů, většinou se jednalo o samostatné tělesné odlišnosti, jako je tetování, piercing a dready, nikoliv o alternativní vzhled jako celek. Jeden z velmi důležitých výzkumů, který byl proveden na téma stigmatizace osob s tetováním,

byl realizován pomocí dotazníkových šetření na nejmenované fakultě na jihovýchodě USA. Dotazník byl vydán mezi 210 lidmi s tetováním i bez něj, obsahoval předpojaté výroky, které byly hodnoceny na stupnici obsahující šest bodů od „silně souhlasím“ až po „silně nesouhlasím“. Výsledek potvrdil, že je tetování jako stigma vážně pojmáno. *„Tetování si lidi spojovali s nezodpovědností, nízkým příjmem, menšinovým původem, konzumací drog, násilím, promiskuitou, kriminalitou a také s tím, že by tito lidé neměli být bráni vážně.“* (Martins, Dula, 2010, s. 204)

Další výzkum vzešel z Liverpoolské univerzity, kde Swami a Furham zkoumali mezi studenty dojem, jaký vyvolávají ženy s tetováním. Dotazovaní měli hodnotit atraktivitu, promiskuitu a konzumaci alkoholu u žen s různým rozmístěním a počtem tetování. Výsledky ukázaly, že ženy s vyšším počtem tetování jsou shledávány negativněji, a to tak, že jsou méně atraktivní, více promiskuitní a také že konzumují velké množství alkoholu. (Swami, Furham, 2007)

Výzkum také probíhal na nejmenované kanadské univerzitě, kde Hawkes, Senn a Thorn studovali postoje, které zaujímají vůči ženám s tetováním studenti této univerzity. Dotazovaným byly předloženy popisy fiktivních žen, které obsahovaly věk, postavu, zaměstnání atd. Vzhledem k tetování ženy spadaly do jedné ze čtyř kategorií: bez tetování, s malým skrytým tetováním, s malým viditelným tetováním, s velkým skrytým tetováním, s velkým viditelným tetováním. Respondenti následně popsáním ženám přisuzovali vlastnosti, přičemž vybírali vždy jen jednu z protikladných možností (hodná – zlá, krásná – ošklivá, slabá – silná, atd.). Ve výsledku byly ženy bez tetování hodnoceny kladněji než ženy s tetováním, ženy se skrytým tetováním kladněji než ženy s viditelným tetováním. Výsledky byly hojně ovlivněny statusy respondentů. Osoby, jež měly samy na těle nějaké tetování či o něm vážně uvažovaly, reagovaly na potetované ženy kladněji; muži také obecně hodnotili potetované ženy negativněji než ženy. Viditelně tetované ženy však vyvolávaly paradoxně negativní postoje jak u tetovaných, tak netetovaných respondentů. (Hawkes, Senn, Thorn, 2004)

Jiné výzkumy, které byly na tematiku odlišného vzhledu praktikovány, se odehrály v rámci České republiky, pohybovaly se však již v daleko menším měřítku. Mnohdy byly zaměřeny pouze na menší města či kraje. Jeden z výzkumů měl za úkol zjistit, zda je tetování pokládáno za módu, životní styl či stigma. Pro tuto práci je

především důležitá otázka stigmatu. Dušek (2014) zjistil, že mladí lidé nespécifického věku tetování za stigma nepovažují a respektují ho. Naopak lidé starší, opět nespécifického věku, tetování přisuzují námořníkům, vojákům, trestancům, lidem z nižších společenských vrstev, lidem s nižším vzděláním, lidem od cirkusu. Z výzkumu, který byl praktikován pomocí rozhovorů, lze také zjistit, že lidé s tetováním jsou považováni za méně reprezentativní a mají problém se získáním požadovaného zaměstnání. (Dušek, 2014)

Výzkum ve Zlínském kraji se zaměřoval na názory a předsudky obyvatel tohoto kraje vůči subkulturám mládeže, které skýtají jisté význačné prvky, jako jsou dready, piercing, tetování a obecně celkový odlišný vzhled. Potvrdilo se, že jisté předsudky mezi občany panují. Mezi nejčastější zde lze zařadit to, že subkulturní jedinci vedou zahálčivý život, jednají protiprávně, jsou to „kriminálníci“, jejich příslušníci berou drogy a jsou ve většině případů označováni jako „feťáci“. Dalším častým názorem byl i ten, že subkulturní jedinci se vyhýbají práci a tím poškozují celou společnost. (Jandal, 2015)

Posledním hodnotným pro tuto práci se stal výzkum Havrlíkové (2010), která studovala předsudky lidí nejmenovaného maloměsta na lidi s dready. K výzkumu byl použit polostrukturovaný rozhovor, pomocí něhož zjišťovala, jaké předsudky v tomto městě kolují. Otázky pojednávaly o problému užívání drog a kouření marihuany. Na otázku, zda lidé s dready mají větší sklon k užívání drog, odpovědělo 46,56 % dotázaných „spíše ano“ a 43,51 % „ano“. Podle více jak 75 % lidí s dready kouří marihuanu. Dále v tomto výzkumu lidé ve valné většině uváděli, že dready jsou nehygienické, že by jim vadilo, kdyby jejich dítě mělo dready, přes 30 % respondentů uvedlo, že by lidi s dready určitě nezaměstnali. Výzkum obsahuje také rozhovory s lidmi, kteří dready nosí: ti uvedli, že mají velký problém najít kvůli svému účesu zaměstnání, vždy jim je taktně naznačeno, že dready v zaměstnání nejsou reprezentativní a požadovanou práci z tohoto důvodu nezískají. (Havrlíková, 2010)

Zajímavý článek vyšel také na studentském portále Studentpoint.cz, kde se autorka článku zaměřila na předsudky vůči lidem s dready a extravagantním stylem. V uvedeném rozhovoru s dívkou bylo patrné, že měla značné problémy se svou nejmenovanou pedagožkou, která se kvůli dívčině vzhledu nezdráhala toho, aby dívku

od zkoušky vyhodila, aniž by studentka stačila říci jediné slovo. Dále autorce článku samotní pedagogové potvrdili, že lidé s extravagantním vzhledem „to nebudou mít ve škole jednoduché“. Další článek věnující se předsudkům, tentokrát vůči lidem s tetováním, byl publikován v časopise Reflex. Zde je rozhovor s tatérem, který je sám potetován „od hlavy až k patě“. Zdůrazňuje zde, že se velmi často setkává s negativními reakcemi okolí, především ze strany policistů. Říká, že pokaždé, když jej potkají, mu dělají kompletní osobní prohlídku, protože si myslí, že převáží drogy. Také když ho policisté vidí za volantem, ihned ho zastaví, provádí testy na drogy a alkohol, někdy také prohlédávají auto, což ho, jak říká, velmi omezuje. Stejně tak si k němu v důsledku hojnosti jeho tetování nepřisedne nikdo v kupé. Když naopak v tramvaji pustí někoho sednout, jsou mile překvapeni a dodají, že to od něj vážně nečekali. Tedy i toto nám může posloužit jako ideální příklad stigmatizace a stereotypizace jednotlivých skupin lidí většinovou společností.

3.4. Stigmatizace

Následující kapitola je pro tuto práci stěžejní. Zabývá se terminologií a pojetím stigmatu a stigmatizace. V této práci budu vycházet ze dvou pojetí stigmatu, a to od sociologa Ervinga Goffmana a sociologů Linka a Phelaové. Téměř v každé kapitole jsou uváděny vlastní příklady stigmatizujících situací, ke kterým by v rámci této práce mohlo docházet. Lze tedy konstatovat, že některé náhledy a situace na stigmatizaci zde pojmám po svém.

Dle Goffmana (2003) jako první uvedli v život termín *stigma* Řekové, kteří měli potřebu označovat tělesné znaky určené k tomu, aby na člověku vyšlo cosi neobvyklého a špatného, co by označovalo morální status. Tyto znaky se vyřezaly či vypálily do těla a měly upozornit na to, že je člověk otrokem, zločincem či zrádcem, osoba, která je pošpiněná, rituálně nečistá a je radno se jí vyhýbat. Dnes se termín *stigma* užívá v jeho původním doslovném významu, vztahuje se tedy spíše k hanbě než k jejímu tělesnému důkazu.

Dnešní rutina ve společenském styku v zavedených prostředích nám umožňuje styk s předvídanými druhými osobami, aniž bychom tomu věnovali zvláštní úvahu či pozornost. Když spatříme cizí osobu, pravděpodobně nám postačí první dojem k tomu,

abychom její kategorii, atributy a sociální identitu předvíдали. Často si až v zápětí poté, co osobu alespoň z mála poznáme, uvědomíme, že jsme chovali jisté představy o tom, jaká by osoba před námi měla být. Charakter, který osobě přisuzujeme, bychom mohli nazvat jako *virtuální sociální identitu*, kategorie a atributy, které by se mohly ukázat jako jí skutečně vlastní, lze nazvat jako *skutečnou sociální identitu*. Cizí osoba, jež stojí před námi, může vlastnit atribut, který ji odlišuje od jiných osob, a to atribut méně žádoucího rázu, v krajním případě tento atribut činí osobu skrz naskrz špatnou a nebezpečnou. Naše mysl tedy tuto osobu redukuje z osoby obyčejné a celistvé na osobu, jež je poskvrněná a jejíž hodnota klesla. Takovýto atribut můžeme nazvat stigmatem, zejména je-li jeho diskreditující dosah velice rozsáhlý. Lze mu také říkat selhání, nedostatek nebo handicap. Termín *stigma* je tedy velice diskreditující atribut. (Goffman, 2003)

Osoby s daným stigmatem, v našem případě lze mluvit o jisté alternativní image, může také zastřešit pojem *kategorie*. Mnoho z těch, co spadají do určité kategorie stigmatizovaných, bude po pojmenování jejího celku používat spíše slovo „skupina“ nebo také „my“ či „našinci“. V této skupině lze často nacházet společné setkávání stigmatizovaných členů např. v jistém sociálním prostředí, sociálních skupinách, na stejných akcích (koncerty, festivaly) či ve stejných klubech. Důležité zde je to, že příslušnost k nějaké kategorii (skupině) může osobám napomáhat k vytváření vzájemných vztahů a interakcí, které jim budou vyhovovat mnohem více než vztahy s majoritní společností a budou jim také příjemnější.

Jedno z období, které se uvádí jako počátek povědomí o stigmatu, je např. základní škola, kde jsou dle mého žáci nejcitlivější vůči autoritě pedagoga. V tomto období se žák nejčastěji setká s posměšky, hádkami a ostrakizací. Goffman (2003) uvádí, že člověk, který se o svém stigmatu (ačkoli jej dosud takto nebral) dozvídá v pozdějším věku (v této práci lze jako příklad uvést střední školu), bude mít pravděpodobně problém se svou identitou a vyvine se u něj i sebeodmítání, což je dle mého pohledu ve školních letech jedním z největších problémů. Z důvodu sebeodmítání si člověk často zahrává se sociálně patologickými jevy, snaží se zalíbit své referenční skupině, neustále má problém se svou identitou, tzv. „se hledá“, což ho velmi často může uvést do kolektivu, jehož vstupním znamením mohou být jisté sociální deviace

(krádež, výtržnictví, kouření, alkohol apod.). Proto je z tohoto pohledu důležité, aby stigmata na žáky nebyla aplikována také ze stran pedagogů a aby raději zvýšili důraz na zdravý rozvoj jeho osobnosti a nedávali najevo svůj „odpor“ vůči jeho image.

Rozborem stigmatu se nezabýval pouze Goffman, který je ve většině případů citován výše, ale i Link a Phelanová (2001). Ti pojmají stigmatizaci z trochu jiného pohledu, má dle nich několik složek. Jako jednu z nich uvádějí to, když si někdo označované rozdílnosti spojí danou osobu s nežádoucími charakteristikami, které utvoří negativní stereotyp. Z psychologického hlediska vlastně negativní stereotypy, jež lidé bez rozmyslu přiřadí jisté skupině, tedy i osobě náležící do této skupiny, umožňují rozhodnout se o ní, aniž by museli vynaložit velké úsilí. To zpravidla vede ke znevýhodnění v mnoha životních situacích, jako je získání zaměstnání, k problémům ve vzdělání (s pedagogy), ve vrstevnických skupinách, v sociální interakci, reakcích okolí, psychické vyrovnanosti, sebepojetí atp. V důsledku označení a stereotypizace dochází téměř okamžitě ke ztrátě společenského statusu a tedy i poklesu v hierarchii ve společenském žebříčku. Diskriminace, stereotypizace, předsudky, stigmatizování této osoby a strach z odmítnutí obvykle vedou ke sníženému sebevědomí, depresím, omezeným možnostem účasti na sociálních kontaktech, nemožnosti získat zaměstnání, snížené kvalitě života atd. (Link a Phelanová, 2001)

O stigmatu lze hovořit především v případě, kdy lidé, kteří aplikují stigmata, tedy stigmatizují a stereotypyzují, mají dostatečnou společenskou, kulturní a ekonomickou moc, aby jednotlivé složky stigmatu měly následující dopad na stigmatizované jedince, a to: označované rozdíly jsou běžně rozpoznávány; společnost přijímá stereotypy aplikované na tato označení; stigmatizující lidé mají tu moc separovat „nás“ od „nich“; a především mají přístup k důležitým životním institucím jako vzdělání, média, zaměstnání, bydlení, zdravotní péče atd. Stigma lze také chápat v kontextu boje o moc, kdy se stigmatizovaní snaží v rámci svých možností bojovat o zmírnění aplikovaných stigmat vůči jejich skupinám, nemají ale dostatečnou moc pro jejich úplné potření.

Za jednu z významných odchylek považuje Goffman (2003) osoby, jež dobrovolně a otevřeně odmítají přijímat jim příslušející sociální pozici a které se stavějí do jisté míry vzpurně vůči našim institucím. Ideálním příkladem je pro tuto práci

subkultura punk a její odnož hardcore punk, která se staví do opozice vůči autoritám, stereotypní dělbě rolí mezi pohlavími, segregaci na základě třídy a rasy, politickému systému, majetkovým hodnotám a ke spoustě věcí přistupuje takřikajíc nihilisticky. Těmto osobám můžeme říkat „odpadlíci“. Lidi, kteří zaujímají tento postoj dobrovolně, lze nazvat excentriky či „týpky“ a lidi, jejichž aktivita je kolektivní, sdružují se na určitém místě či v určité budově, můžeme nazvat „uctívači“. Všechny tyto kategorie je možné zastřešit právě zmiňovanými subkulturami, tedy lidmi s alternativní image stejného názoru, hodnotového systému a ideologie. Osoby, jež se scházejí v rámci jisté subkomunity či subkultury, se tedy mohou nazývat sociálními devianty, jejich společenský život můžeme nazývat deviantní komunitou. Jsou to vlastně lidé odmítající využít dostupných příležitostí, jak si na různých společensky posvěcených cestách polepšit. „*V majoritní společnosti jsou bráni jako ti, co otevřeně deklarují neúctu k těm, kdo jsou podle společenských měřítek lepší než oni, chybí jim zbožnost a v motivačních schématech majoritní společnosti představují neúspěch.*“ (Goffman, 2003, s. 161, 162)

Stigma a deviace

Deviaci můžeme definovat jako jednání, které není konformní vůči některé normě či soustavě norem, jež velké množství osob v dané komunitě nebo společnosti toleruje. Dle Giddense (1999) se deviantní chování netýká pouze jedince, ale i skupin. Deviantní subkulturou (skupinou) mohou být tedy i vyznavači hudebního žánru punk se svou opozicí vůči konformním hodnotám společnosti nebo také subkultura hardcore, z hlediska stravování převážně vegani či vegetariáni stavící se do opozice vůči politickému systému daného státu. Sociologické teorie hovoří o několika teoriích deviace.

První z teorií je *diferenciální asociace*. Tento pojem zavedl ve spojitosti se zločinem americký sociolog E. H. Sutherland, zástupce chicagské školy. Základní myšlenkou diferenciální asociace je to, že společnost skýtá mnoho různým subkultur a některé z nich svým sociálním prostředím povzbuzují více ke kriminální činnosti, zatímco jiné ne. Jedinci se stávají delikventy z toho důvodu, že se sdružují s jinými lidmi, kteří jsou nositeli kriminálních norem (Giddens, 1999). Nemusí to však znamenat, že oni sami kriminální činnosti konají. Jsou s ní však spojováni, protože

vypadají jako lidé, kteří tyto činy někdy konali (často jsou takto generalizováni lidé s tetováním), a sdružují se s nimi.

Teorie anomie hovoří o tzv. odpadlících, kteří se naprosto rozešli se soutěživým přístupem v materiální společnosti, odmítli jak převažující hodnoty, tak cesty k jejich dosažení. Jsou to tzv. rebelové, kteří odmítají existující hodnoty a normy a zároveň se je snaží nahradit jinými a změnit tak sociální strukturu. Příkladem zde mohou být příslušníci subkultury hardcore punk, kteří jsou velmi často členy politického hnutí Antifa.

Teorie labellingu

Konečně se dostáváme k teorii, která je pro tuto práci nejdůležitější a nejpřínosnější, jelikož zastánci tohoto směru nepojímají deviaci jako soubor charakteristických rysů jednotlivce nebo skupin, ale jako proces interakce mezi deviantní a nedevariantní částí populace. Teorie labellingu nebo jinak také etiketizační či teorie nálepkování se snaží popsat a vést k pochopení toho, proč vlastně lidé dostávají nálepkou devianta, a také k pochopení kriminality. Tato teorie není úplnou a ucelenou koncepcí, jedná se spíše o soubor navzájem souvisejících a logicky propojených myšlenek.

Hlavním zdrojem již zmíněných etiket jsou ti, kdo představují síly zákona a pořádku anebo ti, co se snaží vnutit svá měřítká konvenční mravnosti. Etikety užité k vytvoření jednotlivých deviantních skupin vypovídají o mocenské struktuře společnosti. Dalo by se tedy říci, že etikety určují bohatí chudým, muži ženám, starší mladším, etnické většiny etnickým menšinám a především pedagogové svým žákům. (Giddens, 1999)

Jakmile je dospívající ocejchován jako delikvent, zůstává mu stigma kriminálního. Učitelé a jeho potenciální zaměstnavatelé jej budou považovat za někoho, k němuž nemohou mít důvěru, a také s ním podle toho budou jednat. Následkem toho se pak uchyluje k dalšímu kriminálnímu jednání, jemuž předcházelo např. nevinné zkratkovité jednání, jako je hození kamínku do výlohy, čím se jeho propast mezi ním a sociálními konvencemi zvětšuje. Může to být ale i aplikované stigma na jedince, jako je to, že ho nazvou z důvodu jeho piercingu nebo tetování

kriminálníkem, protože pro některé již toto je prohřeškem. První prohřešek můžeme nazvat jako primární deviace.

Sekundární deviací lze nazvat to, když jedinec přijme etketu, kterou dostal, a začne sám sebe vnímat jako deviantního. Důležitým faktem je to, že „učení se deviací“ bývá umocňováno právě těmi institucemi, jejichž smyslem je deviantní chování napravovat či snažit se zabránit jeho vzniku. Jako příklad si můžeme uvést právě školu, výchovné ústavy, diagnostické ústavy, dětské domovy se školou, vězení apod. Co je deviantní, to definují nositelé moci, jimiž jsou např. soudci, policisté, ale i vychovatelé a učitelé. Krásným příkladem etiketizační teorie jsou drogy. A to tak, že většina lidí má tolerantnější přístup například k alkoholu a určitým medikamentům než k marihuaně a heroinu. Přitom alkohol je také droga, která vede k mnoha zdravotním problémům a v neposledním případě i k smrti. (Giddens, 1999).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

Následující kapitoly tvoří druhou část této práce. Zde je problematika lidí s alternativním vzhledem pojata prakticky. Pomocí kvalitativního výzkumu práce zkoumá, zda jsou žáci s alternativní image stigmatizováni svými pedagogy, jakým způsobem se toto děje a jaký má stigmatizace vliv na žáky s alternativní image.

4. Výzkumné šetření

Výzkumné šetření k této bakalářské práci, která nese název „Stigmatizace lidí s odlišnou image“, bylo praktikováno pomocí kvalitativního výzkumu metodou rozhovoru. Praktická část se zaměřuje právě na stigmatizaci lidí s odlišnou image, a to v období, kdy navštěvovali školské zařízení, zda na ně byla aplikována stigmatizace jejich pedagogem. Cílem bakalářské práce je popsat cílovou skupinu lidí s alternativní image a jejich hodnotovou orientaci. Toto bylo již zahrnuto v teoretické části práce, kde byl podán stručný popis subkultur, které se v praktické části objevují, tedy i jejich hodnotová orientace z teoretického hlediska.

V následující části bude na tuto cílovou skupinu, jejich hodnotou orientaci a alternativní prvky pohlíženo z praktického hlediska. Oni sami popíší, co je pro ně důležité, jaké alternativní prvky oni sami vlastní a jak na ně bylo kvůli nim ve školním prostředí pohlíženo. Dále budou popsány jejich zkušenosti se stigmatizací a možným sociálním vyloučením ze strany majoritní společnosti a především pedagogy. Práce si klade za cíl zjistit, do jaké míry pedagogové stigmatizují své žáky a jak, jaké předsudky vůči těmto žákům chovali a proč, a rovněž ověřit, jakým způsobem stigmatizace žáky ovlivnila v jejich životě.

4.1. Metodika výzkumu

Výzkumnou metodu lze charakterizovat jako systematický postup, kterým lze získat a zpracovat jistá data. Jejím záměrem je prozkoumat sledovanou problematiku. Jde o soustavu kroků, které se opírají o stanovený pojmový systém a pravidla. Zjednodušeně lze o výzkumné metodě říci, že je to cesta za určitým cílem. (Skutil, 2011)

Pro praktickou část této práce byla zvolena metoda kvalitativního výzkumu. *Kvalitativní výzkum* lze definovat jako přístup, kterým je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí. Tento si klade za cíl získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a respondentem výzkumu. Záměrem každého výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci nejrůznějších postupů a metod odhalit a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu (Švaříček, Šedřová, 2007: 17). Nejnovější publikace v rámci provádění kvalitativního výzkumu jej definuje jako proces hledání porozumění založený na různých metodologických paradigmatech zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník tak vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé texty, informuje o názorech a pohledech na dané téma účastníků výzkumu a provádí výzkum v přirozených podmínkách respondentů. (Creswell In: Hendl, 2016, s. 50)

Mezi základní charakteristiky kvalitativního výzkumu patří to, že se v něm jedná o každodenní, běžné situace jedinců či skupin. V tomto výzkumu se využívá terénních poznámek z (v tomto případě) rozhovorů a komentářů (Hendl, 2005). Cílem je tedy objasnit, jak se lidé v jistém sociálním prostředí a situaci chovají, proč jednají určitým způsobem a jak organizují své každodenní interakce včetně pocitů v interakcích kolujících.

Kvalitativní metodou tohoto výzkumu byl zvolen *rozhovor*. Metodu rozhovoru používáme tehdy, když chceme získat informace o názorech, postojích či záměrech respondenta, nebo chceme-li se dozvědět, jak respondent rozumí určité situaci či jevu. Metoda rozhovoru je založena na přímém dotazování, tedy na verbální, ale i neverbální komunikaci výzkumného pracovníka s respondentem nebo s více respondenty (Švarcová-Slabinová, 2005). Rozhovor je charakteristický velmi vysokou interakcí mezi respondentem a tazatelem.

Ferjenčík (2000) vidí rozhovor jako přenos zakódované informace, které tazatel musí porozumět, a tedy i jejímu smyslu, což bývá velmi často složité. Podle struktury otázek lze rozhovor rozdělit na strukturovaný, nestrukturovaný a polostrukturovaný. Pro tuto práci jsem zvolila *rozhovor polostrukturovaný*, kompromis mezi strukturovaným a nestrukturovaným rozhovorem. Tazatel se zde

drží předem připravených otázek, avšak průběžně reaguje na podněty, které přicházejí ze stran respondenta, a na zvolený okruh se doptává dle svého. Tento postup mi při práci velmi pomohl, protože u spousty připravených otázek bylo potřeba doptat se na určitou problematiku. Bez tohoto by bylo takřka nemožné dekódovat sdělení respondenta a jeho názor na konzultovanou problematiku.

Je nutné také zmínit, že jsem postupovala dle metodologie *insider research*, což znamená zkoumání zevnitř (Kolářová, Oravcová, 2011). Lidi s alternativní image a příslušníky subkultur není možné zkoumat tzv. „od stolu“, nýbrž se mezi nimi nějaký čas pohybovat a časem pochopit jejich životní styl a smýšlení. Tím, že i já mám svým způsobem alternativní image, jsem byla ve výzkumném šetření *insider*, mohla jsem tedy více proniknout do zkoumané problematiky a porozumět jí, zároveň si tak získat důvěru respondentů z řad lidí s alternativní image.

4.2. Průběh výzkumného šetření

Zprvu zmíním to, že vzorek respondentů s alternativní image jsem volila dle toho, kdo byl ochoten mi poskytnout rozhovor, a samozřejmě dle toho, o kom jsem věděla, že již na střední škole vyčníval svým vzhledem, tedy svou alternativní image. Většina těchto respondentů jsou moji kamarádi, příslušníci subkultur, ve kterých se často pohybuji, navštěvujeme stejné hudební akce a v rámci nich se také nejčastěji setkáváme. S některými z respondentů se znám velice blízce, avšak i přesto jsem byla v šoku z jistých odpovědí a zážitků, jež mi byly velice důvěrně a ochotně sděleny. Pouze s jednou respondentkou jsem se v rámci výzkumného šetření setkala poprvé, ale i přesto byla velice ochotná a sdělila mi důvěrné informace ze svého života týkající se dané problematiky. Výběr respondentů z řad pedagogických pracovníků byl značně omezenější a složitější. Většinu z nich jsem alespoň z doslechu znala, někteří z nich vyučovali v minulosti mne, mého přítele nebo kamarády, či byli jejich známí.

Výzkumné šetření formou rozhovorů probíhalo vždy v prostředí, jež bylo zvoleno respondenty, tedy v tom sociálním prostředí, které jim bylo příjemné, přirozené a cítili se v něm v bezpečí. Výběr času a místa rozhovoru závisel na dotazovaných. Šetření v rámci společnosti lidí s alternativní image probíhalo

zejména v kavárenských zařízeních, v místech jejich studia či bydliště, nejčastěji během pozdních odpoledních hodin v závislosti na jejich časovém vytížení. S dotazovanou Klárou probíhal rozhovor v hotelu, kde jsme se o letních prázdninách v rámci brigády seznámily. Se slečnou Romanou jsem se během rozhovoru viděla poprvé v životě, rozhovor s ní mi doporučila další dotazovaná Verča. S Romanou probíhal rozhovor pomocí komunikačního portálu Skype z důvodu časového a místního. Rozhovor probíhal pomocí videohovoru, aby byl kontakt bližší a důvěryhodnější.

Většina rozhovorů s pedagogy i lidmi s alternativní image trvala necelou hodinou. Někdo byl vyloženě neochoten tuto problematiku řešit a často nechtěl ani na doplňující otázky odpovídat. Neochota se týkala především pedagogických pracovníků, bohužel. U dvou pedagogů jsem byla takřka překvapena jejich otevřeností k tématu a jejich negativním pohledem na danou tematiku. Mám dojem, že u ostatních dotazovaných pedagogů a jejich názorového postoje během rozhovoru mohl sehrát roli i můj vzhled. Jelikož mám sama dva piercingy, několik náušnic, tetování, roztažené uši a barevné vlasy, bylo vidět na několika z dotazovaných to, že jsou poněkud rozpačití z mého vzhledu a zároveň z toho, že se dotazují na názory právě na tento vzhled. Někteří z nich by, dle mého, byli v několika oblastech výzkumu kritičtější, kdybych ho neprováděla právě já. Myslím, že i z tohoto důvodu bohužel někteří nebyli ochotni odpovídat na doplňující otázky.

U několika respondentů (nejeden pedagogických pracovníků), bylo zřejmé, jak je jim nepříjemné na jisté věci odpovídat. Snažila jsem se tedy, aby rozhovor nebyl vyloženě nepříjemný. Když jsem viděla, že se dotýčný v odpovídání na danou problematiku cítí nesvůj, raději jsem téma více nerozváděla. Nebo spíše dotýčný ho dále nerozvedl. Avšak ve většině případů jsem se snažila na nesrovnalosti dotázat.

U lidí s alternativní image, kteří byli ve většině případů moji kamarádi, jsem se v pokládání otázek a celém rozhovoru cítila lépe a jistěji, stejně jako oni. Na rozboru dané problematiky bylo znát, že jsme si věkově a myšlenkově blízcí, sdílíme stejné názory a máme pro sebe v této problematice pochopení. Tito lidé byli tedy otevřenější než pedagogové, jak se dalo předpokládat.

4.3. Charakteristika zkoumaného vzorku

Celkem bylo k výzkumnému šetření použito pět rozhovorů s každou skupinou lidí. Jedná-li se o lidi s alternativní image, jejich věkové rozhraní se pohybuje mezi dvaceti až šestadvaceti lety. Rozhovory byly provedeny se čtyřmi slečnami a jedním mužem. Převahu žen jsem zvolila, protože v subkulturních teoriích se hovoří především o mužském zastoupení a ženy jsou často pokládány pouze za mužský subkulturní „doplňek“. Dle mého tomu tak není, proto jsem vybrala převahu žen. Kromě jedné slečny (která již vysokou školu dokončila a nyní pracuje ve školní družině) v tuto dobu všichni studují vysokou školu. Absolvované nebo studované obory respondentů jsou speciální pedagogika, mezinárodní vztahy, lesnictví, studium na zemědělské a lékařské fakultě. Jeden z respondentů se v Praze mimo studium na vysoké škole dobrovolně věnuje street workingu a dobrovolnictví v oblasti drogově závislých.

Subkulturně nebo žánrově se tito lidé řadí do subkultury punk, skinhead (Oi!), rock, hardcorepunk, crossover apod. Všichni ze sebraného vzorku se v minulosti nebo i v současnosti odlišovali nebo odlišují svým oblečením, kterým se snaží vyjádřit svůj názorový postoj či příslušnost k jistému hudebnímu žánru. Stejně tak se vyjímalí svým účesem, který byl nepravidelně zastřížen (vyholené strany, nesouměrný střih), obsahoval křiklavé barvy, dready, rasta copánky, pseudo dready, chelsea účes (viz Příloha G), číro apod.

Všichni kromě nejmladší slečny mají více než jedno tetování, které pro ně má svůj zvláštní význam. Klára o tetování uvažuje, má dokonce vymyšleno, jaké v budoucnu chce. Tetování má pro všechny specifický význam, pojí se s jejich názory, životními událostmi, oblíbenou literaturou, rodinou, je pro ně sebevyjádřením. Zároveň také přiznávají estetický charakter.

Piercing nyní vlastní dva respondenti, další dva piercing měli na střední škole, ale v současné době ho již nemají. Pouze jedna slečna piercing nikdy neměla. Stejně tak je to s větším počtem náušnic v uchu, všichni z dotazovaných mají alespoň v jednom uchu více než jednu náušnici. Pokud se jedná o tzv. „roztažené uši“ a šperky v nich, několik respondentů tuto tělesnou modifikaci také vlastní.

Dotazovaní učitelé se pohybovali ve věkovém rozhraní mezi jednačtyřicátým až šestapadesátým rokem. Byla mezi nimi pouze jedna žena, ostatní byli muži. Toto nebyl záměr, avšak všechny oslovené ženy učitelky rozhovor odmítly. Využila jsem tedy alespoň ochoty zbylých oslovených pedagogů. Rozpětí pedagogické praxe všech respondentů bylo deset až dvacet šest let. Přičemž tato praxe se zřídka odehrávala pouze v jednom školském zařízení. Někteří pedagogové tedy mají například 5 let praxe na gymnáziu a 5 let na středním odborném učilišti. Dva respondenti působili na gymnáziu, zbylí na středním odborném učilišti nebo na střední škole. Jeden z respondentů již jako pedagog nepůsobí, nyní se věnuje vlastní tvorbě a umění.

4.4. Analýza výsledků výzkumného šetření

V následující kapitole bude představena analýza získaných výsledků rozhovorů. Nejprve budou prezentovány rozhovory s pedagogy. S nimi byl prováděn výzkum jako první, a to záměrně. Pokládala jsem jim otázky týkající se názoru na lidi s odlišnou image, zda sami tuto image mají, zda se jim líbí apod., dále jsem přešla na konkrétní otázky vztahující se ke stigmatizaci a předsudkům.

Otázky byly kladeny tak, aby sami pedagogové vyřkli předsudek a postoj, který vůči těmto lidem zaujímají. Pokud tedy nějaký vůbec mají. Na základě těchto předsudků byly provedeny rozhovory s lidmi s alternativní image, tedy bývalými žáky středních a základních škol, o tom, zda tyto konkrétní předsudky, které vyřkli sami pedagogové, byly někdy aplikovány i na ně. Pokud tomu tak bylo a žáci byli stigmatizováni, tak jaký na nich daný předsudek (stigmatizace) zanechal následky. Jak se v dané situaci či období, kdy byli stigmatizováni svým pedagogem, cítili.

4.4.1. Rozhovory s pedagogy

Rozhovory s pedagogickými pracovníky jsou všechny anonymní, dle přání. Zmíním-li některé z nich, budu používat pseudonym Pedagog A, B, C, D, E. Rozhovory s nimi lze rozdělit do dvou stěžejních oblastí, přičemž tyto oblasti se mohou prolínat dle dynamiky rozhovoru, upřesnění otázky a odpovědi, doptávání se na určité téma atp. Základních otázek bylo deset, ale ve všech případech se počet

zvýšil, protože k dané odpovědi bylo vždy třeba „dovysvětlení“, aby nedošlo ke komunikačnímu nedorozumění a tedy i správné interpretaci dat.

Oblast názorového postoje k alternativní image

První ze zkoumaných oblastí u pedagogických pracovníků byl jejich celkový názor a pohled na lidi s alternativní image a její konkrétní prvky (barevné vlasy, odlišný oděv, piercing, tetování a dready). Vesměs lze říci, že tato oblast určila typologii učitelů. Patřili mezi ně *konzervativec*, *odpůrce*, *normotvůrce* a v ojedinělých případech i *alibista* a *neutralista*. Každá z typologií se u jednoho člověka neobjevovala samostatně, stejně jako nelze určit pouze jeden konkrétní temperament člověka, pouze jeho převládající složku.

Nejčastěji se prolínal u pedagoga postoj *normotvůrce*, *konzervativec* a *odpůrce*. Učitelé odpůrci jednoduše alternativní image odmítají, staví se k ní negativně a chovají k ní odpor. Postoj odpůrce v oblasti názorové na lidi s alternativní image lze uvést na větu: „*Alternativní image je zpravidla neestetická.*“ Dále se objevily například názory typu: „...*mnozí vypadají přímo odpudivě...*“, „...*povrchní napodobování druhých s cílem být více in než ti druzí...*“. V otázkách, zda se jim tato image líbí, jaký mají názor na ni či na lidi, kteří k ní inklinují, jsem se setkala nejčastěji se slovy jako odpudivé, nesmyslné, odporné a nevkusné.

V této oblasti mluvili respondenti poměrně otevřeně o postoji k alternativním lidem, někdy až příliš. Zde se začal prolínat i postoj *normotvůrce*, který je založen na tom, že dotyčný vyřkl to, jak se mu nelíbí, především když je například piercingů moc nebo když jsou tetování a piercing nevkusné, barva vlasů křiklavá. Následně přišla z mojí strany otázka, v jakém případě je to tedy vkusné, kdy je piercingů příliš, jaká barva je křiklavá a podobně. Na tuto otázku nebyli respondenti schopni odpovědět, znamená to tedy, že si sami pro sebe vytvořili normy, dle kterých soudí alternativní image jedinců. Vyplývá z toho, že daný prvek či vzhled je špatný, odpudivý a provokativní dle toho, jaké si pedagog sám určí normy, co je normální a co už je tzv. „za hranicí normality“. S takovýmto přístupem jsem se setkala v různé míře u všech respondentů.

Dle *normotvůrců* je právě jejich názor ten správný a racionální, jako u Pedagoga A: „*Vím na rozdíl od jeho nositelů, jaké pozadí tetování či piercing má, takže můj vztah k obojímu je zcela odmítavý*“. Jsou zde cítit jisté argumentace, které jsou až filozofickým opisem dávány do souvislosti s tetováním či piercingem a jeho vzdálenému vědění o něm. Z podobných názorů jsem měla dojem, že právě Pedagog A je sečtělý a na rozdíl od „nás“, kteří tyto prvky vlastníme, má pojem o tom, jaký život doopravdy je, také proč tyto prvky vznikly, a možná také ví lépe, proč je nosíme, než my sami (viz Příloha A). Alternativní image nazval i jako projev bezcílnosti a nevědomosti, proč vlastně tito lidé žijí. Lidi s alternativní image v jedné větě nazval životními ztroskotanci. Ve značné míře se zde projevoval i názor konzervativní, a to zejména ve známé stigmatizaci lidí s tetováním jako kriminálních živlů. Objevil se zde i předsudek, který pojímá dready a lidi s dready jako známku nehygieničnosti.

Setkala jsem se také s typologií učitele *alibisty* – odpovídal vždy nejednoznačně a snažil se tak vyhnout odpovědi, která by korelovala s jeho názorem, nebo se opíral o názor někoho jiného. Mohlo to být také způsobeno tím, že já sama mám tetování, piercing a dready, možná i proto byly názory spíše neutrální a negativní shazovány na někoho jiného, především nadřízeného. Lze to uvést na příkladu hned první otázky, která se týkala názoru na lidi s alternativní image. Na to bylo zodpovězeno, že v rámci pedagogické praxe je to Pedagogovi D v celku jedno, ale vadí mu pouze, když tato image vyvolává odpor u zákazníků (vlastní totiž půjčovnu lyží) nebo u poskytovatele praxí. Načež byla položena otázka, zda ředitel školy / poskytovatel praxe, někdy nepřijal studenta na praxi z důvodu jeho vzhledu. Bylo mi zodpovězeno, že se tomu tak stalo a v tento moment již Pedagog D problém s alternativní image má. Nepřijetí na praxi z důvodu vzhledu a podřízené přijímání názoru nadřízených mocnářů – není právě toto typickým příkladem stigmatizace?

Dále se učitelé *alibisté* snažili zaujmout více či méně neutrální postoj, být nestranní. Avšak postupným doptáním se názor na povrch v jisté míře vyplynul, a to spíše negativní. Jako je tomu u futuristického rozmyšlení nad tím, jak bude tetování za pár let nebo ve stáří vypadat. Když bude vypadat dobře, nemá s tím opět problém.

Položila jsem tedy otázku, zda vůbec nějaké tetování vypadá za čas dobře, odpověď zněla: „ *To nevím.* “ Opět alibisticky nejednoznačně zodpovězeno.

Jako poslední v oblasti obecného názoru na alternativní image se vyskytli učitelé *neutralisté*. Pouze v jednom případě jsem se setkala s případem, kdy pedagogovi tetování a piercing vyloženě nevadily. Mám však dojem, že to bylo právě tím, že daný pedagog má sám alternativní image, tedy tetování, piercing, odlišný styl odívání a účesu. Avšak i on přiznal, že nějaká z alternativních image se mu nelíbí. V dalším neutrálním případě mi bylo sděleno, že tetování se mu líbí, ale pouze vkusně provedená, a piercing také, pokud ho není příliš. Zde se opět setkáme s propojením názoru *neutralisty* a *normotvůrce* v jednom.

Poslední otázka tohoto okruhu byla zaměřena na to, jak by pedagogové reagovali, kdyby si jejich potomek nechal udělat piercing nebo tetování. Nikdo nereagoval pozitivně. Opět zde panovaly názory futuristické, jak bude tetování vypadat v budoucnosti, ale i názory jako: „*Přemýšlel bych o tom, co jsem při jejich výchově zanedbal. Litoval toho a snažil bych se napravit, co se ještě dá.*“ Znovu se opírali o jakýsi „normotvůrecký“ vkus či nevkus, vulgární a urážlivé motivy apod. Podobné byly odpovědi od starších respondentů, již děti mají: „*...můj syn měl a má naštěstí rozum, je přeci vysokoškolsky vzdělaný.*“ Pouze v jednom případě by se pedagog snažil rozhodnutí svého potomka prokonzultovat. Asi nebude překvapením to, že to byl právě pedagog, jenž tetování sám má. Ve většině případů by rodiče ani nezajímalo, co tetování znamená a proč si ho potomek nechal udělat, nýbrž to, jak na ně bude reagovat okolí. Při této otázce se mi vždy hlavou honilo jedno moudré přísloví: „Podle sebe soudím tebe.“ V otázce, zda dle nich má pro jedince tetování zvláštní význam, mi bylo sděleno například to, že to žádný smysl ani význam mít nemůže, je to mladická nerozvážnost, v danou chvíli se jim to prostě líbí, snaží se jít s davem a tím podporovat moderní komunismus, nebo také to, že někteří o svém tetování dokážou dlouze hovořit.

Oblast názorového postoje vůči žákům s alternativní image

Druhá ze zkoumaných oblastí v rozhovorech s pedagogy se již týkala přímo žáků s alternativní image. Typologie zůstala stejná, přibyly však názory, ze kterých by bylo možné vytvořit typologie *soudce*. Pedagog soudce je ten, který z image svých žáků usoudí, jaké je například jejich IQ a zda jsou problémovější než ti ostatní. Na otázku, zda si myslí, že žáci s alternativní image mají větší sklon k patologickým jevům, se mi dostalo ve většině případů odpovědi „ano“. Pokud nezněla odpověď striktně „ano“, dobrali se k ní opisem.

Všude se vznášelo obrovské „ale“. Často jsem se doslechla, že to nemusejí být pouze tito žáci, ale většina jejich žáků s alternativním vzhledem skončila v Drop Inu, na drogách, mají k nim sklon, nebo alespoň chodí kouřit za školu. Setkala jsem se taky s tím, že nesoudí dle vzhledu žáka, avšak opět následovala již známá „ale“. V mnoha případech to bylo ovlivněno právě i mým vzhledem. Na odpověď, že syn Pedagoга E je vysokoškolsky vzdělaný člověk, proto tetování nemá, mají ho jen kriminálníci, jsem odvětila, že také studuji na vysoké škole a tetování mám. Dostalo se mi této odpovědi: „*To jsem nevěděla. Jak říkám, dnes je to móda, kriminálník být asi nemusíte.*“

V otázce spojené se sociálně patologickými jevy a image byl značně znát přístup pedagoga konzervativce, kdy se objevilo právě zmíněné stigma tetovaného jako kriminálního. Jedním z příkladů bylo: „*Ne náhodou ještě před takovými 30 lety měli tetování zpravidla jen kriminálníci a piercing příslušníci divošských kmenů.*“ Nařčení, že tito žáci berou drogy, bylo v jednom případě až směšné, daný pedagog viděl žáky s cigaretou. Podotkl, že cigarety jsou počátkem užívání všech drog. Na otázku, zda pedagog někdy viděl tyto žáky užívat drogy, odvětil: „*To je přece jasné, že si přede mnou nebudou píchat drogy.*“ Je zde evidentní snaha opírat se o statistiky, které nikdy neviděli, a o domněnky, které nejsou spojeny s realitou.

Zkušenosti s těmito žáky byly vesměs neutrální, v jednom případě negativní a v jednom pozitivní. U neutrálních případů byla opět alibistická snaha dvojí tváře, toho, jak nelze házet žáky do jednoho pytle. V předešlé otázce však většina odpověděla, že tito žáci mají sklon k sociálně patologickým jevům, bývají to

kriminálníci, berou drogy apod. Velice mne zaskočil názor, který se zde objevoval hojně. Týkal se toho, že dle učitelů si žáci s touto image myslí, „... že jsou něco víc“, proto vyčnívají a chovají se takto. Tento povrchní názor mi nebyl zdůvodněn. Pouze jednou na otázku, jak se pozná, „že jsou něco víc“, bylo odpovězeno, že už jen tím, jak vyčnívají. Proti zbytku třídního kolektivu někdo popsal žáky jako problémovější, vyčnívající, avšak téměř nikdo se nechtěl pustit do porovnání alternativních žáků oproti zbytku kolektivu. Kromě jedné osoby odpověděli, že tyto žáky nelze srovnávat s třídním kolektivem. V ostatních odpovědích si však někteří silně protířečili.

Otázky zaměřující se na to, zda učitelé tyto žáky stigmatizují či aplikují předsudky v praxi, se týkaly toho, jestli někdy svou nelibost vůči image svého žáka projevili či ne. Ve většině případů bylo zodpovězeno, že ne. Dva pedagogové však přiznali, že ano, a jeden z nich dokonce později litoval toho co, řekl. Nedožvěděla jsem se však, kterého výroku litoval. Jelikož mne tento pedagog sám na gymnáziu vyučoval, umím si to však představit. Konkrétně vůči mně to byly poznámky typu „chodící železářství“, „šašek“ apod. Pedagog D dokonce odvětil, že kdyby jistá žačka neměla alternativní image, vypadala by jako chytrá dívka, v případě žáka šikovný chlapec. S tímto vzhledem však ne.

V otázce, zda si kdy museli dávat při školních akcích, vyučovacích hodinách a jiných příležitostech na tyto žáky pozor, byly odpovědi nejednoznačné. Jednou z reakcí například bylo: „*O hodinách ne, jen na výletech jsem je kontrolovala, jestli nechodí někam tajně kouřit, nebo také večer před spánkem, zda u sebe nemají alkohol a drogy.*“ Někteří odpověděli, že na ně nemuseli obzvláště dohlížet, a jiní opět uhýbali odpověďmi tak, že je třeba dávat zvláštní pozor na všechny žáky. Ve spoustě odpovědí byla cítit nejistota jak z hlasu, tak tempa řeči, výrazu obličeje, uhýbání a opisování problému. Jak jsem již zmínila, bylo to především tím, že i já takovouto image mám. Kdyby byl výzkumníkem někdo jiný, mám důvodnou obavu, že výsledná analýza výsledků by pro žáky s alternativní image vyšla více negativně.

4.4.2. Rozhovory s lidmi s alternativní image

Rozhovory s těmito lidmi byly pro mne jako tazatele značně jednodušší. Díky věkové, subkulturní, vzhledové a názorové blízkosti bylo dotazování snazší. Dokázala jsem se do jedince vcítit i z důvodu obdobných zkušeností, a o problematice tak hloub hovořit. Rozhovory s lidmi s alternativní image nejsou anonymní, avšak pouze jmenovité. Oblasti v jednotlivých rozhovorech byly tři a mohou se prolínat. Základních otázek bylo sedm, přičemž počet otázek se vždy navýšil dle odpovědí respondentů, které bylo nutno upřesnit.

Oblast reakcí pedagogů na alternativní image žáků

První zkoumaná oblast se týkala přímo pedagogů a jejich reakcí na alternativní image respondentů. Otázky se vztahovaly k tomu, zda vůbec pedagogové na alternativní image svých žáků reagovali, a případně jak reagovali. Ve všech případech pedagogové na odlišnou image žáků reagovali. Reakce vyzněly vždy negativně, posměvačně s jistým opovržlivým přístupem, někdy i odporem a nechtí. Tyto negativní reakce se objevovaly především na střední škole, ale i na vysoké škole, nejčastěji formou poznámek vůči jedinci a jeho image. Toto se dělo před třídním kolektivem nebo na školních akcích.

Reakce byly nejpatrnější během vyučovacích hodin, na alternativní image byly používány poznámky jako: „*Co se tím snažíte dokázat? Zvyšujete si tím sebevědomí?*“ Dále bylo žákům předkládáno, že alternativní prvky je nečiní výjimečnými, také nevkusné přezdívky (např. „omalovánko“), podezírání z užívání návykových látek nebo nevhodného chování během školních akcí, nejčastěji výletů. Vesměs se narážky ze stran pedagogů týkaly utvrzování žáků v jejich „stádovosti“, toho, že nejsou nijak výjimeční. Dle mého právě toto žákům, kteří se snaží vyjádřit svým zevnějškem to, že jsou něčím výjimeční, silně ubližuje, stigmatizuje je. Do opozice k poznámkám o „stádovosti“ žáků se staví to, že se pedagogové k těmto žákům chovali odlišně. Nejspíše pro ně tedy nebyli tak obyčejnými žáky, jak je utvrzovali.

Další otázky se týkaly toho, zda se k těmto lidem chovali učitelé odlišně. Valná většina odpověděla, že ano. Odlišné chování pedagogů se projevovalo v nemístných poznámkách o jejich image nebo častému vyvolávání o hodinách, častému zkoušení nebo většímu střežení žáků při tělocviku či školních výletech. Respondent Petr dokonce musel dělat více dřepů a kliků než ostatní žáci, Wendy byla naopak osočována, že je kvůli svému tetování agresivní, šikanuje své spolužáky nebo má zkušenosti s drogami (viz Příloha C). Vždy, když byl ve škole problém, byla vina připsána nejdříve právě jí. Na výletech se učitelé chovali značně odlišně. Alespoň to tak někteří z respondentů cítili. Nejčastěji panovalo podezření, že právě oni budou dělat problémy, kouřit nebo pít alkohol. Tito žáci byli pedagogům minimálně trnem v oku.

Ve třech případech jsem se setkala s odsuzováním či stigmatizací i na vysoké škole. Slečny měly problém při zkouškách. Verča sama priznala, jak se cítila silně stigmatizovaně, když jí zkoušející sdělila, že příště zkoušku neudělá, protože její image není dost reprezentativní. Romana se na lékařské fakultě setkala s názorem: *„Kdyby tohle měla moje dcera, tak ji zabiju.“* Důvodem byl větší počet náušnic v uchu. Romaně bylo sděleno, že kvůli svému vzhledu nevzbuzuje důvěru u svých budoucích pacientů a také by nemusela být přijata na povinnou praxi (viz Příloha D, E). Stigmatizace na vysoké škole se také projevila u Wendy. Ta zaslechla rozhovor svých nových spolužaček o tom, že je jistě z „past’áku“, když má tolik tetování a její vzhled je odlišný.

Otázky týkající se problému s odlišností i v jiných oblastech, než je škola, byly také zajímavé. Kromě jednoho respondenta všichni uvedli, že měli problém v rodině. S podporou vyjádření svého názoru pomocí zevnějšku se tedy nesetkali ani ve škole, ani v rodině. Je nutné uvést, že jediný respondent, který neměl problém v rodině kvůli svému vzhledu, žil pouze s matkou, která se o něj nezajímala ve všech směrech. Vlastní rodina si na základě zhotovení tetování sama začala utvářet představy o tom, že člen jejich rodiny je kriminálník. Nehledě na to, jaký byl pouze i jeden den předtím, než tetování měl. Projevilo se konzervativně škatulkující hodnocení na základě zevnějšku. Tetování je také spojováno s nezdárnou budoucností dětí nebo vnoučat, s nižším IQ. Wendy měla největší rozepři

s dědečkem, který jí řekl: „*Člověk s železem v hubě a tetováním by měl být ve vězení.*“ Osobnost člověka je v tomto případě asi vedlejší. Romana uvedla, že její matka je spokojená pouze s jejím vzděláním, jinak je pro ni ztracenou dcerou právě kvůli vzhledu. Ve fyzické odlišnosti spatřuje rodina katastrofu.

V takovýchto případech mám dojem, že by právě pedagog měl být oporou svého žáka. Je-li na žáka uvrhován negativní pohled vlastní rodinou, kterou nezajímá, jaký je uvnitř, avšak pouze to, jak vypadá a co si o rodině bude myslet okolí, negativně to ovlivní jeho osobnost. Právě ve školním prostředí by se měl cítit dobře a alespoň tam cítit podporu od pedagogů či spolužáků. Pokud však pedagog bude tyto žáky stigmatizovat, jejich sebevědomí bude sráženo ve školním i rodinném prostředí, na rozvoj osobnosti to bude mít nedozírné následky. Může se jednat minimálně o trvalé snížení sebevědomí či podhodnocování se. V krajních případech může dojít k sekundární deviaci následkem nálepkování. K tomuto se však postupně dostaneme.

Oblast předsudků vůči žákům s alternativní image

Následující zkoumaná oblast se týkala předsudků. V předešlých odstavcích již bylo nastíněno, že k předsudkům vůči žákům nebo studentům rozhodně docházelo. Někteří nedokázali předsudky vůči nim pojmenovat, nebyly jim totiž konkrétně vyřknuty, pouze si je uvědomovali. Kritické a odmítavé pohledy prý cítili skoro vždy. Předsudky vůči nim byly zřejmé jen z toho, že se k těmto žákům učitelé chovali jinak než k jejich spolužákům. Jak sami pedagogové uvedli, nejčastějšími předsudky vůči žákům a lidem s alternativní image bylo užívání návykových látek, alkoholismus, celkově problémové chování a konzervativní nálepka „kriminálníci“. Toto se také v chování pedagogů potvrdilo.

Stigmatizace žáků s alternativní image se projevila především na školních výletech nebo vyučovacích hodinách. Pedagogové si dávali na žáky větší pozor, kontrolovali jim batohy, zda nenajdou cigarety, alkohol apod. Dávali jim najevo, že právě oni by měli klidný školní výlet přeměnit v chaos. Poznámky v rámci preventivních programů proti šikaně a drogám byly v jednom případě směřovány právě na respondentku. Stejně respondentce byl učitelem sdělen názor, že právě ona

po vyučování chodí do parku kouřit se spolužáky marihuanu a pít alkohol. Romaně bylo řečeno, že k ní budoucí pacienti nebudou mít z důvodu vzhledu důvěru a nebudou ji brát vážně, což se nepochybně s předsudky pojí.

Po vyřčení předsudků vůči žákům směřovaly mé dotazy k jejich reálnému postoji k sociálně patologickým jevům. Ptala jsem se tedy, zda byli nebo jsou takoví, za jaké je pedagogové pokládali. Kriminalitu, vandalizmus a jiné problémové chování všichni respondenti odmítli, nikdo z nich se tak nikdy nechoval. K tomuto jevu naopak chovají odpor. K pití alkoholu na střední škole se také všichni postavili negativně, vyvrátili tedy i podezření, které panovalo především v rámci školních výletů. Dva z respondentů po své plnoletosti skutečně kouřit začali, v nynější době však kouří pouze jedna respondentka, alkohol však vůbec nepije. Ostatní respondenti pijí alkohol příležitostně. K drogové problematice se také všichni staví odmítavě, Petr je dokonce dobrovolník mezi streetworkery a snaží se drogově závislým lidem pomoci.

Oblast vlivu stigmatizace na osobnost žáka

Poslední zkoumaná oblast se týkala celkového pocitu dotazovaných. Jak stigmatizované respondenty ovlivnily názory, nářžky a chování pedagogů v součinnosti s negativním postojem rodiny. Všichni dotazovaní použili slovo „nepříjemné“. Byly jim nepříjemné pohledy okolí a nářžky pedagogů včetně jejich chování. Zpočátku respondenti uváděli, že jim to zřejmě tolik nevadilo, házeli za hlavu, co si okolí myslí. S přibývajícými otázkami a hluším ponořením do problematiky začali přehodnocovat své výroky typu: „...nevadilo mi to, neřešil jsem to“. V jednom případě, jenž se týkal zkoušky na vysoké škole a nařknutí z „nereprezentativního vzhledu“, dokonce sama respondentka uvedla: „...bylo to vlastně silně stigmatizující.“ (viz Příloha G). Ovlivnění cítili všichni ze strany majoritní společnosti, tedy i pedagogů. Většinová společnost je soudí na základě zevnějšku, kterým se snaží vyjádřit svou osobnost, ale kvůli zažitým stereotypům a předsudkům, negativní prezentaci subkultur médií tak dochází spíše ke stigmatizaci než ke svobodě vyjádření. V tomto spatřují dotazovaní největší problém.

Ve školních letech, kdy k nim byly směřovány poznámky pedagogů, se cítili značně nepříjemně. Být zkoušen před celou třídou a navíc být zahlcován nemístnými poznámkami je velmi stresující. Před spolužáky to také nečiní dobrý dojem. Někteří se cítili znevýhodnění během studia na praxích, kde je nebrali vážně. Klárka uvedla, že pedagogové byli na ostatní spolužáky milí, jen na ni ne. Uvedla dokonce: „*Sice jsem na pohled vypadala jako drsňačka, ale doma jsem kvůli tomu často i brečela.*“ Zde je negativní ovlivnění pedagogem viditelné. Romana zmínila, že kvůli jejímu vzhledu s ní nechtěly ve škole kamarádit některé dívky. Ovlivnění ze strany majoritní společnosti je více než jasné.

Setkala jsem se však také s případem naplnění teorie labellingu. Konkrétně u dotazovaného Petra (viz Příloha F). Ten byl v rodině přehlížen, žil pouze s matkou, která nevedla příkladný život, a vlastní syn ji nezajímal. Petr se začal odlišně oblékat již na základní škole, zde však tolik problémů nespatořoval. Stěžejní byla pro něj střední škola. Tam si ho vzal do hledáčku učitel, který jej nenechal oddechnout. Postupně ho pedagog začal šikanovat. Na hodině tělocviku musel dělat více kliků a dřepů než ostatní spolužáci, přičemž uvedený pedagog stál v jeho blízkosti se slovy: „*Když si hraješ na drsňáka, uděláš o deset kliků víc.*“ Hodiny biologie mívaly stejný scénář. Pedagog přišel do třídy a téměř vždy na začátku hodiny vyzkoušel Petra. Během zkoušení u tabule mu říkal, že není výjimečný a že oblečením, které nosí, pouze potvrzuje to, že je „jednoduchý“.

Stigmatizace u respondenta nabrala zásadní obrátky. Postupem času se k Petrovi obraceli zády i jeho spolužáci. Ztratil spoustu kamarádů. Do školy ho prý nic netáhlo, měl k ní kvůli učiteli odpor, tak začal chodit za školu a kouřit. Prý si o něm pedagog myslel, že je problémový už dávno předtím, takže proč by to vlastně nemohl dělat, když už tuto nálepku má? Stejně se k němu bude chovat špatně. Následkem nálepky „problémový“ se Petr vážně problémovým stal, došlo tedy ke snížení sebevědomí a sekundární deviaci. Z důvodu zmeškaných 120 hodin ve škole, z rozhodnutí matky a soudu byl Petr poslán do dětského domova se školou. Zde se prý nekalostí naučil ještě více. V určitém období ho tedy chování pedagoga ovlivnilo velmi silně a přerostlo v sekundární deviaci.

4.5. Shrnutí

Závěrem je třeba shrnout výsledky výzkumného šetření. Práce si kladla za cíl zjistit, zda pedagogové stigmatizují své žáky, kteří mají alternativní image. Pokud tomu tak je, jakým způsobem žáky stigmatizují. Druhým stěžejním cílem bylo zjistit, jak se stigmatizovaní žáci cítili v období, kdy je pedagogové stigmatizovali, a zda je to nějakým způsobem ovlivnilo do budoucna.

První ze zkoumaného vzorku byli pedagogové. Ti s postupujícími otázkami ve valné většině sami odhalili předsudky, které vůči žákům s alternativní image chovají. Odhalili také to, že se k těmto žákům chovají jinak než ke zbytku třídního kolektivu. Odlišné chování se projevilo nejčastěji nadměrnou kontrolou přechovávání alkoholu a jiných návykových látek během školního výletu nebo nemístnými poznámkami vůči žákům během vyučovacích hodin. Alternativní žáci jsou dle nich „problémovější“. Stigmatizace se zde tedy ve většině případů zřetelně projevuje. Pedagogům se zdá alternativní image odporná, nesmyslná, neestetická, provokativní, nevkusná apod. Objevila se zde konzervativní nálepka člověka s tetováním jako „kriminálního“, člověka s nižším IQ.

Učitelé by se v této problematice dali zařadit do typologie *normotvůrce*, *konzervativce*, *alibisty* a *neutralisty*. *Normotvůrce* vytvářel své vlastní normy, kdy je alternativní image dle něj již za hranicí normality a kdy je tato již nevkusná nebo ošklivá. Sám však nedokázal popsat, jaká je právě jeho hranice normality. Pedagog *konzervativce* nejčastěji vyzdvihoval stigmatizaci lidí s tetováním jako „kriminálních“. *Alibista* byl naopak zainteresován do názorů obou protichůdných stran. Na jednu stranu říkal, že k této image nemá negativní postoj, na druhou stranu mu tato image vadí, když vadí jeho nadřízenému, člověku, který nad ním má moc. O stigmatizaci, která je dána mocnáři, hovořili i Link a Phelanová (2001). Tento postoj je shrnut ve třetí kapitole teoretické části. S postupujícími otázkami však pedagog *alibista* dospěl k názoru, že mu tato image vadí, i když se zpočátku snažil vyhnout negativnímu tvrzení a zavděčit se tak i druhé straně. Na druhé straně jsem stála já, onen člověk s alternativní image. *Neutralista* se pak příliš k problematice nevyjadřoval, zaujímal spíše neutrální postoj k žákům

Bývalí žáci středních škol se všichni setkali s nemístnými poznámkami ze stran pedagogů vůči jejich image, někteří z nich také s odlišným chováním vůči ostatním spolužákům, především na zmíněných školních výletech a vyučovacích hodinách. Stigmatizace pedagogy se zde tedy také potvrdila. Docházelo k ní však i na vysoké škole. Předsudky chované pedagogy k alternativním žákům, které sami uvedli, korelovaly s výpověďmi respondentů. Byly to tedy předsudky týkající se alkoholu, drogové problematiky, kriminality a celkové problémovosti žáků. Tyto postoje se neshodují pouze s předsudky vyřčeným pedagogy, ale také s výzkumy, které byly k této tematice prováděny. Ve třetí kapitole teoretické části jsou tyto výzkumy zaznamenány. Swami a Furham (2007) zjistili, že si lidé nejčastěji spojují tetování s větší konzumací alkoholu. Podle Martinse a Duly (2010) se lidem tetování pojí s nezodpovědností, nízkým příjmem, menšinovým původem, konzumací drog, násilím, promiskuitou, kriminalitou a také s tím, že by tito lidé neměli být bráni vážně. Výsledky této práce se tedy shodují s pracemi, které pojednávaly o předsudcích u nás i v zahraničí. Stigmatizace a předsudky stejného rázu vůči lidem s alternativní image jsou hojně zakotveny i v pedagogických kruzích.

V jednom případě byla potvrzena i teorie nálepkování. Dochází zde k sekundární deviaci. Sekundární deviace znamená, že jedinec přijme etiketu, kterou dostal, a začne sám sebe vnímat jako deviantního. Důležitým faktem je to, že „učení se deviaci“ bývá umocňováno právě těmi institucemi, jejichž smyslem je deviantní chování napravovat či se snažit zabránit jeho vzniku (Giddens, 1999). Respondent svou nálepkou problematického žáka přijal a skutečně se začal chovat deviantně. Nikdy předtím ve škole ani mimo ni problémy neměl. V rodině se nesetkal s pochopením, ve škole ho šikanoval učitel. Přidělil mu nálepkou problémového žáka, respondent si tedy začal myslet, že pokud se vážně stane deviantem, na chování učitele vůči němu se stejně nic nezmění.

Se stigmatizací se každý z respondentů setkal v rodině. Právě ona nesaturovala jeho potřebu citového zázemí plného pochopení v době, kdy byl stigmatizován i ve škole. Rodina jej nepodpořila ve svobodě vyjádřit se vlastním tělem, dát najevo svůj názor pomocí oblečení, účesu, piercingu či tetované kůže. Bylo tomu naopak. Především rodičům se takřka zhroutil svět, když jejich potomek

přišel s tetováním. Ihned se v jejich očích změnil na kriminálního, „feťáka“, alkoholika a člověka, jenž nedosáhne nikdy adekvátního vzdělání a pracovní pozice. Také se sobecky báli, jak na ně, rodiče, bude pohlížet okolí, když mají „takové“ dítě. Citové zázemí a podpora rodiny se tedy v okamžiku ztrácí a osobnost člověka je potlačována.

4.5.1. Význam a přínos práce pro speciální pedagogiku

Žáci s alternativní image se ve chvíli, kdy začnou být stigmatizováni svým pedagogem či dokonce svou rodinou, stávají žáky se specifickými potřebami. Právě oni, kteří jsou nějakým způsobem odlišní od většiny, se stávají terčem posměchu, stereotypů, předsudků a stigmatizace. Žák, který ztratí sebevědomí, se vlivem stigmatizace pedagoga stává dítětem v riziku chování. Právě snížené sebehodnocení, sebevědomí může být pro žáka velice rizikové (Kraus, Hroncová, 2007). I ve škole číhají rizika přispívající k tomu, že se dítě začne rizikově i chovat. Dle Vojtové (2013) je to pozice „outsidera“ ve třídě, sociální izolace, šikanování, odmítání vrstevníků, slabá vazba na školu a nevhodné kázeňské prostředky. Všechna tato rizika si žáci s alternativní image mohou připsat. Právě tato rizika je ohrožují nejvíce.

Přínos této práce je široký. Výzkumné šetření by tedy mělo přispět všem speciálně pedagogickým pracovníkům. Žák, který je stigmatizován, je také sociálně vyloučen. Stigmatizace totiž přispívá k negativnímu sebehodnocení, špatnému rozvoji osobnosti, sociálnímu vyčlenění a vyřazení z třídního kolektivu. V rámci zmíněných kritérií se stává žákem v riziku chování. Často však kvůli stigmatizaci přijme negativní nálepkou vytvořenou na základě konzervativní předsudků, které panují v naší společnosti o lidech s alternativní image. Poté, co k sekundární deviaci dojde, žák končí v diagnostických ústavech nebo v dětských domovech se školou. Cílem speciálního pedagoga je tedy zabránit pomocí primární prevence, aby se žák do takového zařízení vůbec dostal. Stane-li se tak, je úkolem etopeda znovu obnovit v rámci pozitivního působení jeho pozitivní náhled na sebe sama. Primární prevence by měla být zaměřena na zvyšování sebevědomí takových žáků, navození kladného pedagogického klimatu, správnou pedagogickou komunikaci. Především je třeba eliminovat jakoukoliv stigmatizaci a nálepkování žáků. Stigmatizace totiž přispívá

k negativnímu sebehodnocení, špatnému rozvoji osobnosti, sociálnímu vyčlenění a vyřazení z třídního kolektivu. To má pak za následek zvýšení rizika v chování žáka a tedy i rozvoji sociální deviace.

Současná etopedie se snaží předcházet nálepkování, stigmatu, hledat budoucí perspektivy žáka a eliminovat jeho segregace (Vojtová, 2013). O totéž usiluje v důsledku výzkumného šetření i tato práce. Stigmatizace je ve škole u odlišných žáků ze stran pedagogů přítomna, což negativně působí na rozvoj jejich osobnosti. Nálepkování brání jejich socializaci. Následkem dochází k sekundární deviaci. Jelikož se současná etopedie zabývá i emocemi žáka, je v zájmu etopeda, aby pozitivně rozvinul sebehodnocení takového žáka, které je vlivem stigmatizace silně podtrhnuto.

Jsou-li stigmatizováni žáci, kteří jsou odlišní pouze svou image, jak se budou chovat učitelé k žákům s jinou odlišností? Se stigmatizací se budou setkávat pravděpodobně i žáci s mentálním postižením, tělesným postižením nebo jiného etnického původu. Zde je prostor pro další zajímavé rozšíření práce. Jak například stigmatizují pedagogové žáka romského etnika nebo žáka s tělesným postižením? Zajímavé by bylo také zkoumat stejnou problematiku, avšak s jiným výzkumníkem. Zajímalo by mne, jaká by byla výsledná analýza rozhovorů, pokud by byl výzkumník bez alternativní image a například během rozhovoru dával najevo svůj negativní postoj k subkulturám a jejich image.

Závěr

Stigmatizace je velice rozšířeným pojmem. Málokdo si však uvědomí, že právě tento pojem je velice hojně zahrnut i v okruhu speciálně pedagogické činnosti. Stigmatizace může být přítomna u kterékoliv skupiny lidí se speciálními vzdělávacími potřebami. Právě žáci, kteří jsou stigmatizováni svým pedagogem, rodinou a většinovou společností z důvodu odlišného vzhledu, jsou sociálně vyloučeni a právě oni jsou dětmi v riziku poruchy chování. Cílem speciálního pedagoga je pomocí primární prevence zabránit sociálnímu vyloučení žáka, jeho stigmatizaci a aplikování předsudků vůči němu. Je taky možné, že právě u tohoto žáka přeroste stigmatizace a nálepkování v sekundární deviaci. Nálepka se mu tedy stane vlastní a deviantním se skutečně stane. Většina toho je zapříčiněna nesprávným pedagogickým přístupem a chybami v pedagogické komunikaci. Jednou z nejhorších chyb v pedagogické komunikaci je právě stigmatizace odlišných žáků. Právě o ní pojednává tato práce.

Teoretická část se zabývá pojmem alternativní image a riziky s ní spojenými. Tetování je u respondentů hojně rozšířeno, je zde shrnut i význam tetování pro jedince, ale i stigmatizace s ním spojená. Sumarizován je i význam subkultur pro jedince a negativní prezentace subkultur médií. Práce obsahuje kapitoly věnované stereotypům, předsudkům a také výzkumným šetřením, které již byly vůči lidem s alternativní image provedeny. Poslední kapitoly teoretické části jsou zaměřeny na pedagogickou komunikaci, chyby v ní a bariéry. Chyby v pedagogické komunikaci mohou přerůst do stigmatizace žáků. Ta má neblahý vliv na rozvoj jejich osobnosti, čemuž jsou věnovány poslední kapitoly práce.

Výzkumné šetření bylo provedeno pomocí kvalitativního výzkumu, metodou rozhovoru. Rozhovorů je celkem deset, pět z nich bylo provedeno s pedagogy a dalších pět s lidmi s alternativní image. První byli dotazováni pedagogové, již sami sdělili názor na alternativní image a žáky, kteří ji mají. Poté vyřkli předsudky, které k těmto žákům pociťují, a způsoby, jak se k žákům chovají.

Cílem bylo zjistit, zda své žáky s alternativní image stigmatizují a jakým způsobem tak činí. Analýza výsledků výzkumného šetření ve většině případů potvrdila stigmatizaci žáků pedagogy. Nejčastěji se projevovala během vyučovacích

hodin a školních výletů. Za projev stigmatizace zde lze považovat odlišné chování k těmto žákům na základě předsudků, které sami pedagogové uvedli. Mezi předsudky zaznívali „kriminálník“, „problémový žák“ se sklony k užívání návykových látek a alkoholizmu. Dle toho se učitelé k žákům chovali na výletech, nadměrně jim kontrolovali obsah batohů, zda u sebe nemají drogy či alkohol, a zdůrazňovali, že právě oni ho u sebe jistě mají. Při hodinách se pak žáci s alternativní image nevyhnuli nadměrnému zkoušení nebo nemístným a urážlivým poznámkám před třídním kolektivem, což snižovalo jejich sebevědomí a postavení v kolektivu.

Jako druzí byli dotazováni lidé s alternativní image, kteří mají ukončené středoškolské vzdělání a již na střední škole disponovali touto image. Cílem rozhovorů bylo zjistit, zda byli tito žáci stigmatizováni svými pedagogy a jaké předsudky na ně byly aplikovány. Zkoumáno bylo rovněž, zda byli stigmatizováni i v jiných oblastech, jako je rodina a široké okolí. Dále pak jakým způsobem je stigmatizace ovlivnila. Analýza výsledků potvrdila stigmatizaci pedagogy a aplikaci výše zmíněných předsudků. Žáci se důsledkem stigmatizace probíhající během vyučovacích hodin nebo školních výletů cítili nepříjemně. Jejich sebepojetí se měnilo a sebevědomí klesalo. Podpory se jim totiž nedostalo ani ze strany rodiny, která jejich alternativní image pokládala za nepřijatelnou, nikoliv jako projev sebevyjádření. V jednom případě zde došlo i k sekundární deviaci, kdy se žák postupně ztotožnil s nálepkou, kterou na něj aplikoval pedagog. Důsledkem toho mu byla nařízena ústavní výchova.

Z práce vyplývá, že stigmatizace žáků je přítomna. Stigmatizace, jež je přítomna ze strany většinové společnosti, rodiny i pedagogů má nedozírné následky na vývoj osobnosti dítěte. Může trvale snížit jeho sebehodnocení a celkový rozvoj osobnosti. V tomto důsledku se stává žák dítětem v riziku poruchy chování. V rámci etopedické péče je tedy třeba se zaměřit na primární prevenci u těchto žáků, u pedagogů pak potlačit či eliminovat stigmatizaci a nálepkování žáků s jakoukoliv odlišností.

Seznam použitých zdrojů

1. ARNOLD, David O. *The sociology of subcultures*. Santa Barbara: University of California, 1970, iv, 171 s.
2. BLAŽEK, Bohuslav a Jiřina OLMROVÁ. *Krása a bolest: úloha tvořivosti, umění a hry v životě trpících a postižených*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1985. Pyramida (Panorama).
3. DUFFKOVÁ, Jana, Lukáš URBAN a Josef DUBSKÝ. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 237 s. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-123-6.
4. ECO, Umberto. *Dějiny ošklivosti*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2007, 455 s. ISBN 978-80-7203-893-0.
5. FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Vyd. 1. Překlad Petr Bakalář. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-717-8367-6.
6. FIALOVÁ, Ludmila. *Body image jako součást sebepojetí člověka*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2001, 269 s. ISBN 80-246-0173-7.
7. FIALOVÁ, Ludmila. *Moderní body image: jak se vyrovnat s kultem štíhlého těla*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 92 s., [6] s. obr. příl. Psychologie pro každého. ISBN 80-247-1350-0.
8. GÁLIK, Stanislav. *Psychologie přesvědčování*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 95 s. ISBN 978-80-247-4247-2. S. 43.
9. GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 595 s. ISBN 80-720-3124-4.
10. GOFFMAN, Erving. *Stigma: poznámky k problému zvládnutí narušené identity*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 167 s. Most (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-864-2921-0.
11. HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1998, 165 s. Studium. ISBN 80-717-8198-3.
12. HEBDIGE, Dick. *Subkultura a styl*. V Praze: Dauphin, 2012, 239 s. ISBN 978-80-7272-197-9.

13. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-736-7040-2.
14. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016, 437 stran. ISBN 978-80-262-0982-9.
15. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 285 s. ISBN 80-717-8535-0.
16. KRAUS, Blahoslav a Jolana HRONCOVÁ. *Sociální patologie*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007. ISBN 978-80-7041-896-3.
17. KŘOUSTKOVÁ MORAVCOVÁ, Iva. *Sociální a pedagogická komunikace: úvod do problematiky*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, 57 s. ISBN 978-80-7435-497-7.
18. LINHART, J., PETRUSEK, M., VODÁKOVÁ, A., MAŘÍKOVÁ, Hana. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum. ISBN 80-7184-310-5.
19. LINK, B. G. a PHELAN, J. C. Conceptualizing Stigma. *Annual Review of Sociology Vol. 27*, 2001, pp. 363-385
20. NAKONEČNÝ, Milan. *Sociální psychologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1999, 287 s. ISBN 80-200-0690-7.
21. NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, 181 s. ISBN 80-244-0510-5.
22. NOVÁK, Tomáš. *O předsudcích*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2002, 106 s. ISBN 80-723-9121-6.
23. OTTO, Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, díl 25, Praha 1906, s. 295.
24. ORAVCOVÁ, Anna, KOLÁŘOVÁ, Marta (ed.). *Revolta stylem: hudební subkultura mládeže v České republice*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011. ISBN 978-80-7419-060-5.
25. RYCHLÍK, Martin. *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005, 350 s. Dějiny odívání. ISBN 80-710-6780-6.
26. RYCHLÍK, Martin. *Dějiny tetování*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2014, 228 s. ISBN 978-80-204-3286-5.

27. SKUTIL, Martin. *Základy pedagogicko-psychologického výzkumu pro studenty učitelství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-778-7.
28. SMOLÍK, Josef. *Subkultury mládeže: uvedení do problematiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-802-4729-077.
29. SVATOŠ, Tomáš a Věra KOTKOVÁ. *Sociální a pedagogická komunikace*. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998, 173 s. ISBN 80-704-1794-3.
30. ŠAFR, Jiří (ed.). *Sociální distance, interakce, relace a kategorizace: alternativní teoretické perspektivy studia sociální stratifikace*. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2008, 145 s. ISBN 978-80-7330-146-0.
31. ŠTĚPANÍK, Jaroslav. *Umění jednat s lidmi: cesta k úspěchu*. 1. vyd. Praha: Grada, 2003, 152 s. Psychologie pro každého. ISBN 8024705303.
32. ŠVARCOVÁ-SLABINOVÁ, Iva. *Základy pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Vydavatelství VŠCHT, 2005. ISBN 80-708-0573-0.
33. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĎOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007, 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
34. VACÍNOVÁ, Marie a Marta LANGOVÁ. *Vybrané kapitoly z psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 2011, 159 s. ISBN 978-80-7459-014-6.
35. VOJTOVÁ, Věra. *Kapitoly z etopedie I*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6311-2.

Seznam dalších pramenů

1. ČERNÝ, David. *Reflexe tetování jako stigmatu u tetovaných žen* [online]. Praha, 2014, 2015-11-14 [cit. 2015-11-14]. Dostupné z: file:///C:/Users/Asus/Downloads/BPTX_2012_2_11240_0_291035_0_134875.pdf. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Vedoucí práce Mgr. Martin Heřmanský, Ph.D.
2. DUŠEK, Jakub. 2014. *Tetování – móda, stigma nebo životní styl?* Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce Doc. PhDr. Tomáš ČECH, Ph.D.
3. GRUBER, J.: *Význam subkultur*. Éthum: Bulletin pro sociální prevenci a sociální pedagogiku [online]. 1997, IV.(15), 12-15 [cit. 2016-01-27]. Dostupné z: <http://gruber.webz.cz/publikace/vyznam-subkultur-ethum-15-97.pdf>
4. HAVRLÍKOVÁ, Lucie. 2010. *Dready, rastafariánství a předsudky, názory obyvatel malého města*. Brno. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce Mgr. Martina Vodičková.
5. HAWKES, Diana, SENN, Charlene, THORN Chantal. 2004. *Factors That Influence Attitudes Toward Women With Tattoos*. *Sex Roles* 50 (9): 593-604.
6. JANDAL, Tomáš. 2015. *Názory a předsudky obyvatel Zlínského kraje vůči subkulturám mládeže*. Zlín. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Vedoucí práce PhDr. Helena Skarupská, PhD.
7. MARTINS, Benajmin A., DULA, Chris S.. 2010. *More than skin deep: Perceptions of, and stigma against, tattoos*. *College Student Journal*, 44 (1)
8. SWAMI, Viren, FURNHAM, Adrian. 2007. *Unattractive, promiscuous and heavy drinkers: Perceptions of women with tattoos*. *Body Image* 4: 343-352.
9. ŠEJNOHA, Josef., *Kriminální psychologie*. Praha: Detektiv, 1930, 272s.

Seznam příloh

Příloha A: Rozhovor s Pedagogem A

Příloha B: Rozhovor s Petrem

Příloha C: Tetování respondentů

Příloha D: Tetování respondentů

Příloha E: Tetování respondentů

Příloha F: Tetování respondentů

Příloha G: Chelsea účes

Příloha A: Rozhovor s Pedagogem A

Pedagog A

Pedagog A ve školství působí 26 let, přičemž několik let na gymnáziu a několik let na střední odborné škole. Jeho věk je 48 let.

1. Jaký je váš názor na piercing, tetování a celkově odlišnou image (barevný účes, oblečení)?

„Racionální. Vím, na rozdíl od řady jeho ‚nositelů‘, jaké pozadí piercing či tetování má, takže je můj vztah k obojímu zcela odmítavý. Dále i proto, že nemám kladný vztah ke kolektivismu a stádnosti či uniformitě. Je celkem smutné, když zvl. mladí lidé místo prokázání individuality, což k mládí bezesporu patří, napodobují pochybné vzory, navíc propojené s komerčním konsumismem. Proto mi nevadí odlišná image v případě oblečení, pokud je skutečně záležitostí odlišnosti, vyjádření individuality, a ne napodobováním předepsaných vzorů, motivovaných zpravidla opět komerčně. Barvení vlasů těmto neprospívá a ani jinak užitek nepřináší. Racionální je mít přirozenou barvu vlasů. Rozhodující pro člověka ve společnosti je jeho charakter a schopnosti, ne barva vlasů. Takže je lepší a přínosné pracovat sám na sobě než si barvit vlasy, vyhledávat určité (ty ‚správné‘) značky oblečení, či dokonce přistupovat na piercing či tetování. Pracovat sám na sobě, resp. překonávat sám sebe, své zlé náklonnosti a zlozvyky, je ovšem mnohem těžší.

Je to také projev bezcílnosti. Když člověk neví, proč žije, začne hledat odpověď, nebo si (což je snazší) začne vytvářet ‚alternativy‘. Tahle je jedna z nich.“ (Pedagog A, 2015)

2. Podle vás tito lidé nevědí, proč žijí, proto mají tetování?

„Ano.“ (Pedagog A, 2015)

3. Jsou to tedy dle vás životní ztroskotanci?

„Zkrátka nevědí, co se svým životem. Dalo by se tedy říci, že ano.“ (Pedagog A, 2015)

4. Je asi zbytečné se ptát, ale zkusím to. Máte sám nějaké alternativní prvky (tetování, piercing), např. z mládí? Nebo jste o nich přemýšlel?

„Tyto rádobý alternativní prvky na sobě samozřejmě nemám. Není k tomu žádný racionální důvod, abych měl. A vskutku nerad dělám, co mi někdo vnucuje s tím, že jinak nejsem ‚in‘ a že to druzí také dělají, protože se to dnes má tak dělat.“
(Pedagog A, 2015)

5. Líbí se vám tato image alespoň na některém jedinci?

„Ne. K výše uvedeným důvodům přistupuje ještě hledisko estetické. ‚Alternativní image‘ je zpravidla také neestetická. Lidé vypadají hůř (i ti, kteří stále ještě vypadají dobře), než by vypadali ‚nealternativně‘. Mnozí ovšem vypadají přímo odpudivě, což je v některých případech přímým cílem. To je vzhledem k pozadí takové image pochopitelné, ale nic nemění na její odpudivosti, ba právě naopak.“ (Pedagog A, 2015)

6. Jak byste reagoval, kdyby váš budoucí potomek chtěl tetování či piercing?

„Přemýšlel bych o tom, co jsem při jejich výchově zanedbal. Litoval toho a snažil bych se napravit, co se ještě dá.“ (Pedagog A, 2015)

7. Myslíte si, že žáci s tetováním, piercingem a popř. dready mají větší sklony k sociálně patologickým jevům?

„Je celkem lhostejné, zda si to myslím. Racionálně (statisticky) vzato to tak prostě je, ač se to pochopitelně netýká všech stejnou měrou. Není to však příčinou patologického jednání. Ne náhodou ještě před takovými 30 lety měli tetování zpravidla jen kriminálníci a piercing příslušníci divošských kmenů.“ (Pedagog A, 2015)

8. Příčinou to není, avšak o osobnosti to vypovídá? Patří tetování dle vás tedy k osobnosti „kriminálního“?

„Jak říkám, není to náhodou.“ (Pedagog A, 2015)

9. Jaká je vaše zkušenost s těmito žáky/lidmi?

„Různá. Někteří skutečně skončí na drogách, popř. ve spárech Drop Inu (což je vlastně totéž), mnozí jiní pochopí, že stádně organisovaná revolta není ani revoltou, ani projevem individuality či odporu proti konsumismu (jde o pravý opak toho všeho), a začnou dělat něco užitečného a po svém.

Velmi často jde o značně citlivé a snadno zranitelné lidi, kterým chybí citové zázemí. Věc je však mnohem složitější, než aby se dala vyjádřit několika větami.“
(Pedagog A, 2015)

10. Musel jste si na tyto žáky dávat například o hodinách, na výletech, v divadle větší pozor?

„Musíte dávat pozor na každého žáka a u každého dle jeho potřeb. Na některé lidi víc, na některé méně, bez ohledu na to, co mají na sobě atp.“ (Pedagog A, 2015)

11. Říkáte dle jeho potřeb. Mají někteří tito žáci tedy zvýšenou potřebu dozoru?

„Někteří jistě ano.“ (Pedagog A, 2015)

12. Myslíte si, že tetování, piercing a ostatní alternativní prvky jsou jen „mladickou nerozvážností“, nebo mají pro jedince hlubší význam?

„Logicky jak u koho. Pro někoho to je jen povrchní napodobování druhých s cílem být více ‚in‘ než druzí, pro jiné to má velmi hluboký význam, takže musíte k věci přistupovat značně opatrně, tím spíše, jak již bylo řečeno, že často jde o lidi velmi citlivé. Chcete-li jakoukoli skupinu lidí hodnotit na základě předsudků, nedosáhnete ničeho užitečného.“
(Pedagog A, 2015)

13. Sděлил jste někdy svému žákovi s těmito prvky svůj názor na něj?

„Samozřejmě sdělil, ale je zapotřebí být velmi opatrný – co řeknete, kde a kdy. Všechno zde uvedené ovšemže ne. Člověk musí řešit určitý rozpor. Nelze je v tom ovšem podporovat, protože by to nebylo k jejich prospěchu, a ten (ne svůj) má pedagog sledovat. Vždy budete narážet na problém, co říci a kdy. A vždy se můžete dostat do situace, kdy si budete vyčítat, že jste řekli, co neměli, nebo naopak neřekli, co měli.

Pokud mezi lidmi není důvěra, nedá se ovšem dělat nic. Pokud je, musí pedagog volit vhodné prostředky. Mlčení či dokonce podpora jsou pak jen projevem laciné snahy získat si oblibu na úkor druhých. Jde v podstatě o projev bezohlednosti nebo hlouposti. Ostatně třeba skutečný přítel (a stejně i rodič či pedagog) se také pozná podle toho, že nám řekne i věci nepříjemné, ale pro nás potřebné, zatímco nepřítel se z našich chyb raduje, popř. nás v nich přímo utvrzuje.“ (Pedagog A, 2015)

14. Jak byste obecně popsal tyto žáky proti zbytku třídního kolektivu?

„V třídním kolektivu nejsou žádné zbytky. Děti bývají velmi rozmanité a jejich kolektiv různě strukturovaný. Ostatně mnozí žáci nemají piercing či tetování jen proto, že to mají doma zakázané. A jiní třeba naopak proto, aby dokázali druhým, že oni mohou... Jaký je rozdíl mezi tím, kdo piercing strašně chce, a tím, kdo jej má?

K žákům je zapotřebí přistupovat individuálně, ne je nějak škatulkovat a podle toho stereotypně hodnotit. Ostatní bylo již ve zkratce řečeno výše.“ (Pedagog A, 2015)

Příloha B: Rozhovor s Petrem

Ahoj Petře, můžeš se mi prosím krátce představit? Co nyní děláš, co máš rád, co je pro tebe důležité?

„Jsem Petr, je mi 22 let, studuji mezinárodní vztahy a momentálně bydlím v Praze. Poslouchám hardcore, punk, crossover a všechnu hudbu, která má pro mě smysl. Mám několik náušnic v uchu, tunely a piercing v nose. Tetování už dlouho nepočítám, mám jich spoustu. Většina z nich vyjadřuje můj postoj k životu, to, co je pro mne důležité, to, co odmítám. Několik tetování se pojí i k důležitým událostem, co jsem si prožil, ty zde nechci zmiňovat, jsou pro mne dost osobní a v tetování zakomponované tak, abych věděl pouze já, o co se jedná. Mojí prioritou je pro mne přítelkyně, její zajištění a náš budoucí život, aby byl klidný. Věnuji se také street workingu a dobrovolné pomoci závislým na drogách.“ (Petr, 2015)

1. Jak na tvou image reagovali učitelé? Měli vůči tobě z důvodu image nějaké poznámky? Jaké, jak zněly?

„Jelikož jsem už na základce měl tendence vymykat se z davu, tak už tam se ke mně stavěli učitelé odmítavě. Ale to byly jen poznámky. Horší to bylo na střední. Tam mi neustále zakazovali nosit placky, nášivky (tehdy i řetězy na kalhotách). Byl zde i jeden učitel, který mě vyloženě nesnášel. Učil tělocvik a biologii. Na tělocviku nestále stál u mě, nutil mě dělat například víc dřepů, než ostatní, když jsme dělali kliky, dřepnul si ke mně a říkal, že když si hraju na drsnáka, tak udělám o 10 kliků víc apod. O hodině biologie pak bylo jasné, koho na začátku hodiny vyzkouší.“ (Petr, 2015)

2. Zdůvodňoval nějak to, že tě zkouší každou hodinu?

„Vždycky jen procedil to, že nejsem ničím výjimečnej, jak si myslím. Že tímhle oblečením nic nedokazuju, naopak jen potvrzuju to, že jsem jednoduše. Fakt mě nesnášel. A já jeho.“ (Petr, 2015)

3. Nic jsi mu neřekl, nebránil ses?

„Ne, jen jsem se snažil vždycky naučit tak, abych mu dokázal, že to umím, že nejsem hloupej. Přišlo mi, že vědomosti mám, jen jemu nejspíš ne. Doma jsem tuhle šikanu

bohužel zmínit nemohl, protože jsem žil jen s mámou a tu jsem nezajímal. Jen mi na to řekla, ať si poradím, že jsem už dost velký.“ (Petr, 2015)

4. Otázka trochu na tělo. Takže tím pádem doma jsi to neměl úplně nejlepší a ve škole tě ještě šikanoval učitel? To muselo být hrozný.

„Bylo. Protože postupem času jsem se začal stahovat do sebe. Kamarádi se vtípkům toho učitele smáli a začali mě opouštět.“ (Petr, 2015)

5. Chovali se k tobě i ostatní učitelé jinak než ke tvým spolužákům? Například na výletech, ve třídě nebo někde jinde?

„Na výletech, tam jsme jezdili již se zmíněným učitelem a třídním. Takže ten, co mě šikanoval ve škole, s tím samozřejmě nepřestal ani na výletě. Vždycky, když jsme měli volnou zábavu, mě probodával očima a snad vždycky mě šacoval, jestli u sebe nemam cigarety. Jenže ty jsem nesnášel, měl jsem k tomu odpor, protože moje máma dost kouří.“ (Petr, 2015)

6. Měli k tobě z důvodu tvého vzhledu nějaké předsudky? Tím myslím například větší tolerance k návykovým látkám, kriminalita, výtržnost, celkové problémové chování.

„Jak jsem říkal, snad vždycky mě šacoval, jestli u sebe nemam cigára, abych o volným čase nešel kouřit nebo dělat jiný nekalosti. Přišlo mi, že ostatní takhle nekontroloval.“ (Petr, 2015)

7. Jak ses cítil, když vůči tobě aplikovali nějaké předsudky? Ovlivnilo tě to nějak?

„Musím říct, že hodně. Nakonec jsem si vážně přišel ten špatnej, začal jsem teda kouřit a přestal chodit do školy. Nic mě tam netáhlo, naopak mi to bylo nepříjemný. Takže jak mě bral jako průseráře, tak jsem se jím nakonec vážně stal. Máma nevěděla, že do školy nechodím, přišla na to, až když jí přišel dopis ze školy, že mám zameškaných okolo 120 h. Tak neváhala a poslala mě do pastáku. Tam jsem se samozřejmě naučil ještě víc.“ (Petr, 2015)

8. Myslíš tedy, že na tvém pobytu v past'áku má nějaký podíl ten učitel, který tě neměl v oblibě?

„Nerad bych na někoho svaloval vinu. Ale to, že jsem přestal chodit do školy, bohužel bylo z velkú části kvůli němu, to jo. A taky jsem si řekl, že když mě má pořád za špatnýho, jakej v tom bude rozdíl, když špatnej fakt budu? Chová se ke mně hrozně tak i tak.“ (Petr, 2015)

9. Měl jsi problém i v jiných oblastech kvůli svému vzhledu?

„Pohledy okolí neovlivníš, s negativníma reakcemi se setkáš, to беру jako normál. Jednou si paní na ulici odplivla, když mě viděla.“ (Petr, 2015)

10. Necítil ses v některých oblastech kvůli vzhledu znevýhodněn, nebo dokonce sociálně vyloučen?

„Asi jen v tý škole, když mě kvůli učiteli začli odstrkávat i kamarádi. Jinak jsem se pohyboval a pohybuju mezi lidma stejného nebo podobného názoru. A jak jsem zmínil ty pohledy okolí. Jistý sociální vyloučení to je, ale dalo by se říct, že s tím musíš tak trochu počítat, když si vybereš vzhled, kterej je většině lidí nepříjemnej nebo cizí a nesmyslnej.“ (Petr, 2015)

Příloha C: Tetování respondentů

Příloha D: Tetování respondentů

Příloha E: Tetování respondentů

Příloha F: Tetování respondentů

Příloha G: Chelsea účes

